

دو لوک و بیروان
شهید شاه عنایت

مزدک

مقصود ثاقب دیاں ہور کتاباں

1- کہانیاں (کہانی پراگا)

2- سُچا تِلاتے ہور کہانیاں (کہانی پراگا)

3- پَنکھ مَکٹ (اُتھا بدیسی کہانیاں)

4- سُر سنگیت دے ہیرے

(اگتھے ہندوستان دے سنگیت کاراں دیاں جیون کہانیاں)

5- شاہ مہرے

(شکھر سنگیت اُستاداں دی کلاتے ہستی)

6- کامریڈاں نال خُردیاں

(اڑون دھتی رائے دے پنڈھ نامے دا اُتھا)

7- لوک بولی لوک و بیہار

(مہینہ وار پنچم دے مَکھ بول)

8- پَنچھاں دَساں

(شاعراں لکھیاراں سوجھواناں تے نانک کاراں نال سوال جواب)

9- سنگیت کاراں دیاں گلاں

(پاکستان دے سنگیت کار)

دو لوک ویہر وان

شہید شاہ عنایت

مزدک

لکھنؤ

شاہ محمد مری

لوک بولی

مقصود ثاقب

سچیت

Do Lok Vehr Vaan
SHAHEED SHAH INAYAT
MAZDAK

by
Shah Mohammad Mari
Translated by
Masood Saqib

سہے حق راہوئیں

پہلا پور: اکتوبر 2016

مکھ پنا: پنچم

ISBN: 978 - 969 - 577 - 000 - 0

سچیت کتاب گھر

11- شرف مینشن، چوک گنگا رام، بک سٹریٹ 1، 16- کونیز روڈ، لہور

SUCHET KITAB GHAR

11-Sharaf Mansion, Chowk Ganga Ram, Book Street 1, Lahore. PAK

Ph: 92 42 36308265 E-mail: suchet2001@yahoo.com

www.puncham.com

Shirkat Press, Lahore شرکت پریس لہور

- 7 1 شهيد شاه عنایت (1655ء -- 7 جنوری 1718ء)
- 54 2 مزدک -- شهيدی 528ء

نجم حُسن سید دے ناویں

شہید شاہ عنایت

(1655ء -- 7 جنوری 1718ء)

ہواں کہ رکیڑی بوڑت دہ ہواں

جیہڑا واہوے اوہوای کھاوے

سانوں تاں اُنج ای واروں گھدی سٹیا نیں۔ ہور واروں سکھنے تاں نہیں ساں
اسیں وی۔ بڑی سچھی وارسی اساڈی۔ زمیں اُچاٹو، چار رُتاں بھریاں، انتاں دی
گھال۔ ہر دم آہر پاہر لگا رہندا سی۔

لہندے دے لکھیار پڑچولی اک کم بڑا جٹے نیں، تیناں چونہ صدیاں توں۔ آپنی
وار دی سنبھالے۔ گل ورتی واپری لکھتاں، فلماں، فیتیاں تے کمپیوٹراں وچ سانجھ لئی
نیں۔ ساتھوں ایہہ نہیں سَریا۔

انگلستان وچ جیرالڈ ونسٹن (1609-1652) دی اگوائی وچ واہکاں دا اک جتھا
اُٹھیا سی۔ اُنج جھک سواہری کرن۔ لیولرز۔ اوہنوں وی سرکاری فوجاں توں مدد دتا سن
نیں۔ لیولرز لہر جھوک نالوں کتے چھوٹی سی۔ ایہہ چلی دی ایویں تھوڑا چر ای۔ پھیر وی
ایہدا پوری دُنیا وچ ناں وجدا اے۔ جھوک لہر دا جگت پدھر اُتے کوئی ناں تھیہہ ای
نہیں۔ خبرے ہون ای نہیں نیں دتا۔

دُنیا ساری وچ تصوف اُتے دُنیا چھڈن تے چُپ وٹن دا کچھ بھارا رہیا اے۔ ایس

کچھ نے دھرو دھگان اُتے کُلیا باتشاہی جگ تے جاگیرداری وسیب بچائی رکھیا۔ انج
 ملوان واہ تے خنگاہن واہ وچ کم ڈھنگ دا ای نکھیر سی۔ نشانہ سٹہ اکا ای سی۔
 جاگیرداری دی سانجھ، رکھ۔ لوکائی باتشاہواں تے جاگیرداراں تُوں دوشی نہ جانے۔
 آپنے نال وردی مندے حال تُوں آپنے مقدر دا ای لکھیا منے۔ ایس کر کے صبر
 شکر نال ویلا کٹے۔ ایہہ سوچ خاک واس لوکائی تُوں کڑے وچ رکھدی سی۔ اوہنوں
 باتشاہ تے جاگیردار نال ساہواں ہوں توں ورجدی سی۔ خانگاہواں دے گدی وان
 غیب تھیں سختی نرم کروان دے ضامن بندے۔ بدلے بچ نذرانے اُگراہندے۔
 درگاہواں دیاں مہاٹھاں پوجاندے پُماندے تے آپیاں کراماتاں دا ڈھنڈورا
 دواندے۔

پر شاہ عنایت اک نویں پرت پاوندے نیں۔ لوک پیار دی لوک سیوا دی۔ ظلم نال
 بھرون دی نویں ریت اُساردے نیں۔ اوہ بندے تُوں مکھ رکھدے نیں۔ اوہدی بندیائی
 لئی گھلدے نیں۔ آپنی عبادت وچ نہیں رُجھے رہندے۔ نہ رب دی مخلوق نال
 ہوندے دھکے دھرو توں اکھاں مہیدے نیں۔ صوفیاں دا تاں کم ہوندا سی خلقت نال
 ریاستی دھونس ڈاڈھ تُوں چپ کیتی ویکھدے رہنا تے ہوراں تُوں وی چپ رہن دا درس
 دتی رکھنا۔ پر صوفی شاہ عنایت نے ایہہ سارا کجھ چٹھا کر دتا۔ اوہناں آپنے لہوراہیں
 صوفی مت وچ بندیکی اِکسارتا تے محنت پیار دا سواد اُلد دتا۔

شاہ عنایت شہید دی واہک لہر اصلوں نویں تے نویلکی سی۔ میرا دعوا اے ایہہ
 پوری دُنیا وچ واہکاں دی سبھ توں وڈی تے سبھ توں لمی ہتھیار بند لہر سی۔ سانوں تے
 ساڈی پڑھی دے لوکاں تُوں ایہدا کوئی تھوہ نہیں۔ میں صوفی شاہ عنایت شہید دی
 درگاہوں ہو کے آیا تاں آپنے یاراں بیلیاں تُوں دسیا۔ اوہ حراں ہوئے میرا مونہہ تکلن
 لگ پئے۔ اوہناں تُوں شاہ عبداللطیف بھٹائی تے قلندر باتشاہ دا تاں پتہ سی پر ایس

ولی درویش دی اکا سُر نہیں سی۔

سندھ بلوچستان وِچ ایس توں پہلاں وی واہکاں دیاں ہتھیار بند لڑائیاں ہو عدیاں
رہیاں نیں۔ مُدا وی اوہناں دا واہک ہت ای سی پر ہن اوہ نکلیاں موٹیاں ای۔ ایس
کر کے اوہناں دے ساڈے چت چھیتے نہ وسن دی سمجھ آوندی اے۔ پر شاہ عنایت دا
گھول تاں ساڈے تپے دی لہو کتھا اے۔ ایہہ تاں ساڈے ہانہہ وِچ دھر کدی رونی
چاہیدی سی۔ ایہدے نال تاں ساڈا چت چھیتا اباد رہنا چاہیدا سی۔

جھوک شریف ول 40 ورہیاں توں میریاں لکھیاں لگیاں رہیاں۔ سندھ دے ٹھٹھے
شہر توں پینتیاں (35) میلاں دی واٹ اُتے۔ سکدا رہیاں میں شاہ عنایت دی حاضری
لئی۔ اوہناں دی دس مینوں سبط حسن دیاں لکھتاں توں پئی۔ آؤ پھیر ایس بندے دا
وستھار جاپے، چانن تاں لگے بئی کیڈے ستر جی تے کیڈی سچی لہر دی گل پئے کردے
آں۔

بات میراں پور دی اے۔ جتھے اک فقر (اُتھکار) نے اکھ پٹی تے صدیاں دے
میراں پور توں جھوک (وسپیا) بنا گیا۔ اودوں توں ایہہ جھوک ای اے میراں پور تاں
کتنے وار دیاں پوتھیاں وِچ ای پیا گھٹیا رہ گیا اے۔ میراں پور ایس نوں جونپور دے
میراں مہدی سید محمد پاروں آکھیا ویندا سی۔ اک بندے دے جمیاں تے اوہدے
جاگیرداراں نال لے چھاپہ مار جنگ کیتیاں ایس تھاں نوں اجیے بھاگ لگے جو شاہ
لطیف وی ایہدے درشاں نوں آئے۔ دلپت صوفی، بیدل فقیر، صدیق فقیر سبھ ایس
اُتھکار فقر دے بُو ہے سبیس نواندے رہے۔ کجھ تاں بیعت وی اتھے ای ہوئے۔

صوفی شاہ عنایت شہید 1655 وِچ جھوک ای جے سن۔ باپ داناں مخدوم فضل اللہ
سن نیں۔ وڈ وڈیرے انج نیں:

”شاہ عنایت ولد مخدوم فضل اللہ ولد شہاب الدین ولد مُلا یوسف ولد مُلا آجب

ولد مخدوم خُدا آگاہ ولد حضرت صد اللہ عرف صدو لانگاہ۔“

لانگاہ بلوچاں دا لانگو قبیلہ اے۔ سونمیاں بندرگاہ دے چڑھت سے ایس قبیلے دے کروانے و پار دیاں پُورے ہند وچ نہیں وگدیاں سن۔ سببوں ملتان تیک باتشاہی وی ایہناں لانگیاں دی ای رہی لما چڑ۔ ایہناں وچوں بھارے گیان کار، لکھیارتے ولی لوک ہوئے۔ ارغواناں، ترخاناں تے مُغلاں نال لانگیاں دا پڑوی کنیں وار پیا۔ شاہ عنایت شہید دے جد مُڈھ حضرت صدو لانگاہ یا لانگو اُچ شریف دی غوثیہ درگاہ دے من والے سن۔ ایہدے نیڑے ڈھکدا ڈھکدا ای ایہہ ٹبر سندھ جا اڑیا تے اوڑک میراں پور وچ اباد ہو گیا۔

شاہ شہید دی مُڈھلی پڑھائی باپ کولوں ہوئی۔ اورنگ زیب داراج مگوسی۔ اوہنے پڑھائی لکھائی وچ بچ کے کٹر واہ بھریا ہو یا سی۔ تاں وی سعدی، حافظ، رومی پڑھائی وچ سن۔ قران پڑھان مگروں شاہ شہید نوں اوہناں دے باپ نے ایہناں وچار واناں دیاں کتاباں حفظ کرا دتیاں۔

مخدوم فضل اللہ نے زرا پُتر نوں ای نہیں پڑھایا سگوں اوہناں کول تاں دُور دُراڈیوں اک پوری دُنیا پڑھن آوندی سی۔ اوس زمانے پڑھان لکھان پیری فقیری دا پکا انگ ہوندا سی۔ ایس مُڈھلی پر کسے حد تیک اُچ پدھر دی پڑھائی مگروں شاہ عنایت اگے پڑھن ملتان تڑ گئے۔ اوہ تھے اوہ ویلے دے پک وڈے عالم شیخ شمس الدین ملتان دے شاگرد پئے۔

اوس زمانے دے اُستاد چھڑا پہاڑے تے لفظی گرامری بتراں ای نہیں سن رٹاندے، نہ ای بے ارتھ تے کچھڑیا مسالہ نصاب وچ بھردے سن۔ سکول دا ویہار دھرم مکت (سیکولر) نہیں سی۔ مضمون اکا دھرم ای ہوندا سی۔ ایہدے وچ ای حیاتی دے سارے رنگ، سارے پواڑے تے اُپاء ہوندے سن۔ اُستاد شاگرد دی ہستی بناندے

تے اوہدے ویسبی جیون دی سیدھ متھدے سن۔ اوہ ساری عمر شاگرد نال جھوے
 رہندے سن۔ سو شاہ شمس ہوراں آپنا سارا علم عنایت شہید دے دماغ وچ چواء دتا تے
 اوہناں تُوں اگے ہندوستان تُوں دتا۔

شاہ عنایت ہندوستان پھرے۔ ڈھیر بزرگاں تُوں ملے۔ بیجاپور (دکن) وچ شاہ
 عبدالملک نال میل ہويا۔ اوہناں دے شاگرد ہوئے۔ شاہ عبدالملک بڑے رب پیار
 والے جی سن۔ اچنچا اے سانوں ایس عالم، اُستاد تے شرعی مسئلیاں دی ڈوگھی سُر تے
 والے بندے دا پتہ ای نہیں۔ پر جِدن دی سوجھواناں پڑچولیاں تُوں شاہ عنایت تے
 اوہناں دی لہر دی پرکھ ہوگئی اوہ شاہ عبدالملک ہوراں تُوں جانن دا وی اپرا لا کر سن۔

شاہ عنایت کنیں درھے بیجاپور رہے۔ شاہ عبدالملک دی سُر تے ڈوگھی تے
 پیارویں سی۔ اوہناں دی حاکماں نال وی نیڑ سی۔ اوہ شاہ عنایت تُوں دین دُنیا دوویں
 سمجھاندے رہے۔ سیاست دی پڑچول شاہ عنایت ہوراں شاہ عبدالملک تُوں ای سکھی۔
 شاہ عنایت تُوں ریاست، ریاستی بیچ داریاں تے مخلوق دی حالت بارے جانن
 سکھن دا چنگا چوکھا ڈھوے لگا۔ اتھے ای سرکاری نیڑ پاروں اوہناں تُوں چانن ہويا جو
 میل بند وسیب کرنا انیاں کار ہوندا اے۔ اوہناں نے ایٹھوں ای ایس انیاں، دھرو تے
 دھگان دے تروڑ دا سوچنا چھوہیا۔

ایٹھوں علم پورا ہون اُتے جدوں عبدالملک ہوراں شاہ عنایت تُوں اگیری تھان
 تُوں لئی سروپا دتا تاں عنایت نے اوہناں دی تلوار وی منگ لئی، جیہڑی مُرشد نے
 راضی ہو کے دے دتی، نال ایہہ وی پچھ لیا، ”فقیر ایس دات دا کیا مُل پاسو؟“ شاہ
 عنایت نے دھون نوا دتی تے آکھیا، ”سائیں، ایس دا مُل میری دھون ہوسی۔“ کہیوں
 سارسی ایہدی جو اوہناں تُوں ایس تلوار دا ایڈا ای مُل تارنا پوسی۔ کرنی والیاں دی ہر
 آکھی ارتھان نال پڑتی ہوندی اے۔ ویروا اگیرے کر سائیں۔

سید عبدالملک شاہ نے شاگرد اندر جان سمجھن دی ٹوہ ڈٹھی تاں کجھ ہور مالمیاں دی اُچھی سکھیا لئی شاہ جہان آباد دے اُگھے علم کار تے اُستاد شاہ غلام محمد دل گھل دتا۔ ورھے دے وچ وچ شاہ شہید دی سُر ت مت بھر پور ہو جاندی اے۔ ایتھوں اوہ عاجزی دا اُگن لیندے نیں، غریباں نال کھلوون دا حوصلہ سکھدے نیں۔ موندھ تے دُکھ درد نوں دل توں جان دا وچ کماندے نیں۔ دیلاں دیاں مُصیبتاں دی ہاتھ لیندے نیں۔ ہنوکیاں ہاواں دے ارتھیاں دے جاؤ ہوندے نیں۔

تے پھیر جدوں آپنی ساری سکھیا دا تیت ست مُرشد نوں سناوندے نیں تاں مُرشد آپ مُرید اگے نیوں جاندا اے، مُرید دا مُرید ہو جاندا اے۔ آپنا سارا کجھ چھڈ چھڈا کے شاہ عنایت دے دامن لگ جاندا اے۔ آکھدا اے جدھر جاسو میں تہاڈے نال ہوساں۔ ارنج شاہ عنایت، شاہ غلام محمد آپنے سینکڑیاں سنگتیاں نال ہندوستان دیاں دکھ دکھ تھہراں توں ہوندے ہواندے ہندھ پیر دھر دے نیں۔

شاہ عنایت گھٹ ودھ دہ (کجھ پڑچولیاں موجب باراں) ورھے باہر لا کے چکھانہہ پرتدے نیں۔ ایہناں دساں باراں ورھیاں وچ ای اوہ بلوچستان دی آئے۔ ایتھوں افغانستان، ایران تے عراق دی گئے۔ کیویں ہو سکدا اے شاہ عنایت جیہے سُر تے جی نے مزدک تے مانی دیاں لوک برابری دیاں لہراں سُنیاں گولیاں نہ ہوں۔ اوہناں لہراں دی لاگ نہ لگی ہونیں۔ ہند ہندھ تاں اوہناں پہلاں ای پھول ڈٹھا سی۔ بُدھ مت توں لے کے جین فلسفے تے گل اِکائی توں ٹر کے ایرانی پٹھار دے سارے علمان دے اوہ بھر و جری ہو گئے سن۔ رابعہ خضداری توں مہناز رند تیک ہر ویہر دا اوہناں توں پتہ لگ گیا سی۔ ایہناں سبھ جانکاریاں اوہناں دے نویں سوچ و بہار وچ رچ وں جانا سی۔ مولانا روم دا عشق تاں اُنج ای سارے چڑھدے دے فلسفیاں توں لے کے تڑدا اے۔

ایسے زمانے سندھ اندر میاں دین محمد کلہوڑا اک وڈی طاقت بن کے اٹھیا۔ اوہ بھکروں لے سہی تیک مُغل گورنراں لئی سہم بنیا رہیا۔ لڑائیاں دی لم سلم مکروں میاں دین محمد پھڑیا گیا۔ اوہنوں 1700 وچ مُغلاں شہید کر دتا۔ اوہدا بھرا یار محمد بھج کے قلات آ گیا تے اتھے بلوچ شاہی کول پناہ گیر ہويا۔ دو ورھیاں دا دیس نکالا بھوگ کے سندھ پرتیا تاں اورنگ زیب دا نگھار چالو ہو گیا سی۔ اوہنے قلات دے بلوچاں تے تالپراں دی مدد نال گواہنڈھی زورا وراں توں آپنے کھڑتیجے علاقے مُد سوگھے کر لئے۔

نگھر دے ہوئے اورنگ زیب دے ادھین میاں یار محمد کلہوڑا سندھ اُتے راج کرن لگ پیا۔ مُغلاں اوہنوں خدا یار خان دا اُپ ناں دے دتا سی۔ (ویکھو ایہناں حاکماں دے چالے اک بھرا قتل کردے نیں، دُوئے ئوں تحت وی دیندے نیں تے خُدا یاری وی)۔ سوہن اوہ یار محمد وی سی تے خُدا یار خان وی سی۔ چانن رہوے سندھ وچ کلہوڑے روحانی حاکم وی سن۔ اوہناں پیری مُیدی وی ہتھ کیتی ہوئی سی۔ تے جدوں شاہی ڈھی پوے تاں پیری وچوں ملوان گتی نکل کھلوندی اے۔ ہُن ملوانے تے مُفتی کلہوڑیاں دی بچی بانہہ بن گئے۔

اورنگ زیب دی شاہی ویلے صوبے ارج واکن نہیں سن۔ ارج دے سندھ بلوچستان دے واہی نیجی والے علاقے تے پنجاب ہالے تے ہور ٹیکساں دی ڈانگ نال اکو جیہے پکے جاندے سن۔ کلہوڑیاں دے زمانے پہلی واری نہراں کھٹ کے دریائی پانی اُتے واہی دا مُڈھ بچھا تاں پنڈاں وچ بھوئیں والی پکیاں نینہیاں اُتے اگانہہ ودھن لگی۔

کلہوڑیاں دی حکومت مُغلاں ئوں پتی تاروی سی۔ واہک آپنے جھاڑ وچوں مٹھیا حصہ ہالے پاروں ایہناں ئوں دیندا سی۔ کموں کاجوں منکر ویہلو مُردار میل امیر، نواب، زمیندار تے پھر سن۔ ایہہ میل جیوندا ای واہکاں توں کھوہ کھس اُتے سی۔ واہکاں دے

جھاڑ وچوں جاگیرداراں توں اڈ ٹھیکے دار، ملوانے تے سید وی آپنا حصہ لے جاندے
سن۔ (پچھے رہ کیہ جاندا ہوسی)

اورنگ زیب 1707 وچ موپا۔ اوس دھکے شاہ دے مرن چکھوں اوہدے تخت لئی
فساد ای پینا سی۔ شہزادہ اعظم شہزادے معظم نال لڑدا ماریا گیا۔ کام بخش وی مُکا۔
شہزادے معظم نے شاہ عالم پہلے دے نال توں چار ورھے تخت کیتا۔ موپا تاں اوہدے
چارے پتر جہاں دارشاہ، عظیم الشان، جہاں شاہ تے رفیع الشان اک دوجے توں
سامویں ہو پئے۔ اک بھرا نے تن بھرا قتل کیتے تے آپ باتشاہ بن گیا۔ ایہہ جہاں
دارسی۔ ورھے اک دے وچ وچ عظیم الشان دے پتر فرخ سیر نے چاچے دی گھر ٹی
مروڑی تے آپ باتشاہ بن بیٹھا۔

شاہ عنایت دے سندھ پرتن ویلے ایہو فرخ سیر ای ڈھٹھدی مُغل شاہی دیاں
لراں نال چمبریا باتشاہی پیا کردا سی۔ تھان تھان ویہراں سن، جنگاں سن، جنگی کر
(ٹیکس) سن تے مہنگ پیا ہوپا سی۔ اوہ اورنگزیب واکن ای ظالم ثابت ہوپا۔ اوس ان
گنت لوک قتل کروا چھڈے۔ امیر الامرا ذوالفقار خان تے راجہ سبھ چند دیوان دیاں اوس
جہاں ٹکا دیتاں۔ آپ اوہنے یکے بھرا ہمایوں بخت توں انھا کر کے بندی خانے سٹوا
دتا۔

ایہناں بھیڑے حالاں دا نقشہ اوس ویلے دے محولی شاعر جعفر نے اک ای شعر
وچ انج چھکلیا اے:

سکہ زد بر گندم و موٹھ و مٹر
بادشاہ پشہ گش فرخ سیر

اُلتھا:

گندم موٹھ تے مٹر اُتے کر لا دتا

مچھر مار باتشاہ فرخ سیر نے

اورنگ زیب داتاں پتہ ای اے کٹڑ مذہبی سی۔ آپنے بھراواں دیاں اکھاں کڈھا
کے اوہناں ٹوں بندی خانیاں وچ سٹا کے آپنی گُرسی بچان والا ایہہ بندہ بڑا ای شکی،
اتیا چاری تے بے کرکاسی۔ ایہنے تاں آپنے صوفی، سوجھوان بھرا داراشکوہ ٹوں قتل کروا
کے اودھاسر وی دربار وچ منگولایا سی تے گوہ نال وکھ کے پک کیتا سی بی میرے تخت
ٹوں ہُن کائی ڈرتاں نہیں۔ اوہنے ریاست تے ریاستی سٹھاں ٹوں آپنی عینہہ پوج نال
تباہ کر چھڈیا۔

بہشت آنجا کہ ملّائے نہ باشد
ز ملّا بحث و غوغائے نہ باشد
جہاں خالی شود از شورِ ملّا
ز فتوا ہاش پر وائے نہ باشد
دراں شہرے کہ ملّا خانہ دارد
دراںجا ہیچ دانائے نہ باشد
مہ میں اے قادری تو روئے ملّا
مرد آنجا کہ شیدائے نہ باشد

بہشت اوس تھاں ہے جتھے ملّاں نہ ہووے
ملّاں دی بحث تے غوغا نہ ہووے
جہان ملّاں دے شورتوں خالی ہووے
اودھے فتویاں دی پرواہ نہ ہووے
جس شہر وچ ملّاں دا گھر ہووے
اوتھے کوئی دانا نہیں ہوندا

اے قادری نہ دیکھ توں مُونہ مَلاں دا

نہ جا اتھے دتھے عاشق نہ ہووے

شاہ عنایت ہوراں آپنی سوچالی توں مذہبی کرڑائی تے ککڑ ملوان واہ توں اٹھدے
ہر وستک تے چیتک پٹھ ورتارے دے خلاف صف بند کر دتا۔ اوہناں ٹھٹھے ڈیرے لا
دتے۔ آپنی سوچ لیہہ موجد نواں ویہار اُسارن کیئے اوہناں ٹھٹھے شہر دی ایس لئی
چون کیتی جو اوس زمانے ایہہ سَندھ دا بہوں وڈا شہر سی۔ علم واناں، سوجھواناں،
لکھیاراں، فقیراں تے فیلسُوفان دا گڑھ۔ حاکماں دا تخت وی اتھے ای سی۔

شاہ شہید اپنے سینکڑیاں سنگتیاں سنے شہر نال لگدے رڑ وچ پڑا گھت لئی۔
اتھے ای کنیاں لوکاں اوہناں دے وچاراں نال سہمت ہو کے آپنی زمین ایس سانجھ
ورت توں دے دتی، جیہدے اُتے سانبھی واہی نیجی ہوون لگ پئی۔ سارے لوک گھال
تے فصل دے ساویں حصے دار بنے۔ سانجھ ورت دی وسائی ایس وستی توں دائرہ یا دارہ
آکھدے سن۔ بند کی برابری دی مینہ اُتے اُسرن والی ایس ابادی نے سچیں مچیں سانجھ
ورتن دا مڈھ بنھ دتا۔ ایہناں سبھ نے اپنے وچاراں دی دوالے چوالے دس دی پانی
چھوہ دتی۔ جیویں جیویں آسے پاسے دے دھرو مارے گھسے لئی گھال کار ایس سانجھے
تے ساویں وسیپے ول آوندے گئے توں توں ایہہ لہر ودھارا کردی گئی۔

کڑ واد سدا بھجو ژکا پاوندا اے۔ تے سُر ت مت سدا ایس بھجو ژکے نال جنگ
لڑدی اے۔ سدا ساہواں جنگ۔ شاہ ایس گھن پکھی جنگ لئی بڑے چر دے تیاری بچ
سن۔ اوہ لوکاں دی سُر ت چند دے سن پئے۔ میل بند دھنگاؤں ویہار دا جو جو توڑ سی کر
کے وکھاندے سن پئے۔ لوکائی ایہہ ویکھدی سی پئی، چکھدی سی پئی، سمجھدی سی پئی تے
جودی سی پئی۔

ایہہ تاں اک اُتھل سی۔ اُتھل تاں سجاگ ہوون ہوندی اے، جاگ ہوندی اے۔

لوک جیہڑے اے توڑی جاگیرداراں دیاں زمیناں دی غلامی پئے کردے سن، ایہناں دیاں اکھاں کھل گئیاں۔ واہکاں دیاں گلیاں اُٹھ کھلوتیاں۔ جاگیردار دا حکم ربی حکم نہ رہیا، بے زمینے واہکاں توں کوئی وی ہُن اگے نہیں سی لاسکدا۔ دھکے زوریں آپنی این نہیں سی منواسکدا۔

ایہہ تاں کھڑوتے بچھے دوالے وچ اک بھچال دا آ جان سی جینے درباری مولویاں، پیراں، ڈھٹھوان ہوندی مُغل شاہی دے اُمریاں تے جھولی چک حاکماں دے ساہ سکا دتے۔ شاہ شہید دے بندیکے جیون ڈھنگ توں حاکم میلاں توں آپنی گوڑی دُنیا تباہ ہوندی دِن لگ پئی۔ شاہ عنایت دی ایہہ لہرتاں باندھ ہوئی لوکائی وچ آپ وساہ، آپ آدر تے جاگرتی لیاندی پئی سی۔ ایہہ تاں جاگیردار وسیب دی موت سی۔ نئی مالکی اُتے کھلوتے وسیب دا پورا ڈچھر پلن لگ پیا۔ ایہہ اک اجیہا روح رنگ سی جیہڑا اصل وچ اک ات تگڑی اُتھل لہر سی۔ جے ایہہ انجے ای وادھے پیا رہندا تاں ستھوویں گورزتوں لا راج گھر دلی تائیں ہڑھ دیاں لپھاں دھونس دھنگان دی اٹ نال اٹ نہیں سی رہن دینی۔ دُنیا توں دسداسی، مخلوق سرکاری کرندیاں، مذہبی اگل ہتھاں، جاگیرداراں تے دڈیریاں توں ڈاڈھی دکھی سی۔ ایہہ لوکائی ایہناں ساریاں دھرو کار طاقاں توں خلاصی پاون لئی شاہ عنایت دی مریدی کر کے فقیراں وچ رل پئی تے اوتھے ای سانبھی گُزران کرن لگی۔

بس پھیر کفر دے فتوے لگن لگ پئے۔ سرکار، دربار، مستند، منتر سبھ گجھ ای چھڑ پیا۔ ایس لہر توں پورے وجود وچ آون تھیں اگدیں ای مکاون دی متھ لنیو نیں۔ شاہ عنایت وی داء پیچاں دے جاؤ سن۔ اوہ آپنی لہر توں ویلیوں پہلاں لڑائی دے پڑ وچ نہیں سن اُتارنا چاہوندے۔ اوہ اک پیر پچھانہ ہو کھلوتے۔ اوہناں شاہ غلام محمد توں ہندوستان کھل دتا۔ شاہ اسماعیل، صوفی مسعود والہاری، شاہ عبداللطیف تے

شاہ عبدالکریم ٹھٹھوی ٹوں ٹھٹھے دا وچار مورچہ سو پیا تے آپ سینکڑیاں مُریاں تے سوچ سنکتیاں نال میراں پور آ گئے۔ اوس دن توں ای ایس پنڈ دا ناں جھوک ہو گیا۔

جھوک وچ اوہ آپنا تے اپنے دارے دا گزارہ اوسے زمین توں کر دے سن جیہڑی اوہناں دے بُر ٹوں چرکال توں تیموری باتشا ہواں ولوں ”مد معاش“ ملی ہوئی سی۔

دُنیا دے سارے وڈے وچار -- ورتدے تے بیٹے دے وچاراں دا اکٹھ ہوندے نیں۔ شاہ عنایت دی سوچالی وی وسیب دی ای اُنج سی۔ گھنے سوجھوان تے وارکار آ پیاں لکھتاں وچ اک مت نیں جو شاہ عنایت ٹوں محمد جونپوری 1443-1505 تے اوہناں دی مہدی لہر دا وی کجھ کجھ پوکھا سی۔ محمد جونپوری جام زندہ دی حاکی ویلے ڈیڑھ دو سال ٹھٹھے رہے سن۔ اوہناں دی سکھات سی: سائھی بھوئیں، سائھی واہی، سائھی گھال تے ہر کسے دی لوڑ مُوجب دانے پھکے دی ونڈ۔ اوہناں دے مُریاں شاگرداں ذات، فرقے تے میل دیاں ونڈیاں چھڈ کے سائھی ساویں حیاتی جیونی سی۔ سچی تاں ایہہ جے ہی شاہ شہید نے نہ چھڑا جونپوری دیاں دساں توں ای لایا لیا سگوں اوہناں پوری دُنیا دیاں اُتھل لہراں تھیں چچیاں گلاں اپنا لیاں۔ اوہناں آپنی پڑھت لکھت تے ویکھ پرکھ چوں کھٹے صدق نال لوک خلاصی دے سارے ٹکتے اک لڑی وچ جوڑ لئی۔ اوہ نہ مہدی اکھوائے، نہ مہاتما بنے۔ اوہناں تاں ہر سوچ وان دی سکھائی وچوں پنجدے تت لے کے اک اگونہا وچار ویہار اُسار لیا۔ اپنے تپے دے سارے وچار ویہاراں توں ڈھیرا گیرا۔

شاہ عنایت نے زرا اپنے ویلے دا چالو ویہار ای نہ ردیا سگوں اوہدے ساہویں نواں ویہار وی اُسار وکھایا۔ اوہناں گل بُرائیاں دی جڑھ نچی مالکی ٹوں جڑوں پٹ مارن دا چتر دے دتا۔ سچے ارتھاں وچ اک سانجھ بھنڈار اُسار دتا۔ ایس توں مگروں تاں اپنے آپ ای سکھ، چین، پیار، ایکتا، برابری تے سانجھ ورتن دا ویہار ہوند وچ

آونا سی۔

شاہ عنایت گھر ہستے جی سن۔ بالی بچہ سی اوہناں دا۔ وڈے پُڑ اوہناں دے صوفی شاہ خلیل اللہ سن، صوفی عزت اللہ شاہ دوجے تے صوفی سلام اللہ تیجے۔ اوہ صبر دی مت دیندے سن۔ ہتھاں اُتے ہتھ رکھ کے بہہ رہن والے صبر دی نہیں سگوں آہر نال مخلوق نال جُون دی پکی کیتا کردے سن تاں جو دُنیا بدلی جا سکے۔

شاہ عنایت ہوراں سبھ تھیں پہلاں تاں آپنی بھونیں سبھ نال سانجھی کیتی۔ گھال تے اُچھ دوواں وچ ساواں سیر لاگو کیتا۔ مُریاں، پنڈ والاں تے ٹبر دے جیناں نے اوہناں دا ایہہ اُدم ڈھیر سلاہیا۔ اوہ سبھے رل کے سانجھی پیلی اُتے گھال تے اُچھ وچ برابری کرن لگے۔ اتھے زمین، بھید بکریاں، مچھاں گاواں، واہی بیجی دے سند تے ہور شہیں کسے اک بندے دی نیجی ملکہ نہیں سن۔ ایہہ ساریاں چیزاں سبھ دیاں سانجھیاں سن۔ گینتی کہی واہون، گہاڑی چلاون، سیاڑاں کڈھن، پانی لاون، مال چارن یا کسے وی ہور کم تھیں کوئی وانجیا نہیں سی، ویہلا نہیں سی۔ جھوک دے ایس نوں وسیب وچ آگوتے مُرشد سنے ہر کوئی کم کردا سی۔ دوجے دی کیتی اُتے پلنٹج پنا سبھیا جاندا سی۔ اتھے کوئی وسیبی، نسلی، مذہبی تے قبائلی ویکرا نہیں سی۔ کسے ون دی وڈنک نہیں سی۔ واہی دے ایس ڈھنگ وچ رُجھے سبھے لوک نشاء وچ سن۔ اوہناں دے دل راضی سن۔ اوہ سارے ہُن ازاد سن، سانجھی موج وچ سن۔

شاہ عنایت اپنے سنگ ساتھ نوں چھڑا دولت تے جیون لئی لوڑیندیاں شیواں دی ساویں ونڈ دی ای مت نہیں سن دیندے۔ اوہ اُچھاؤ گھال وچ ساویں ہسے داری اُتے وی زور دیندے سن۔ اُچھاؤ کم وچ ساویں سیر بنا اُچھ دی ساویں ونڈ دی گل ای سبھوں باہری سی۔ صوفی شاہ عنایت ہوراں ورتن تورے دا ایہہ بھیت پالیا سی جو اصل شے اُچھ کاری (پیداواری کم) اے تے اصل برابری اوہ جیہڑی اُچھ کاری وچ ہووے،

چھڑی اُنج پیداوار دے وڈن وچ نہیں۔ اصل برابری تاں گھال دی ہوندی اے۔ اُنج کاری وچ ساویں سیر باجھ سواہر آ ای نہیں سکدی۔ ایس کر کے صوفی شاہ عنایت نے اُنج کاری وچ اِکسارے سیر اُتے زور دتا اے۔ اوہناں دا پک سی واہی نیجی سبھی اِکسار کرنی راہیں کیتی جاوے۔ اُگاون اُچاون وچ سبھ لوک سواہرا حصہ پاون تے پیداوار لوڑ سر آپو وچ وڈ لین۔ نہ کوئی مالک نہ کوئی کاما۔ نہ حاکم نہ محکوم۔ سبھ اِکو جیسے ہون۔ سبھے گھال کرن سبھے سٹکھالے ہون۔ صوفی شاہ عنایت دے سنگتیاں ایس سوچالی اُتے کم کیتا تے ڈھیر سوکھے ہوئے۔

ایہہ تاں اصولوں ای نویں گل سی۔ حاکم میل قیامت تے آخرت نال جُویاں علماں توں کدیں نہیں ریکدا۔ اوہنوں پتہ ہوندا اے اجیسے علم نہ تاں دلاں اُتے چڑھی گیہل دی اُٹی لاہ سکدے نیں تے نہ اکھاں توں اندھراتے دے کھوپے۔ سگوں ایہناں وچ دھیان گڈن والے سُر توں متوں وانجے ای ہوندے نیں، ایہناں توں واپردے جیون تے دُنیا دے بُرے بھلے نال کوئی لاگا دیگا نہیں ہوندا۔ اجیہاں آپنے آپ توں بھارواں توں حاکم توں کیہ ڈر ہو سکدا اے؟ اوس زمانے دے پیر تاں سارا زور ای دیندے سن صبر تے رضا اُتے۔ آپ تاں دولت اکٹھی کردے سن پر مُریداں توں دُنیا توں نسن سکھایا جاندا سی۔ جھگھٹیاں تھیں دُور بھگوریاں دیاں پناہ گاہیں بنا کے اصل بندیکی پواڑے دلوں دماغوں کڈھ دتے جاندے سن۔ حقاں لئی ہر رنگ دا گھول دُنی چکھے لگن آکھ کے کرہیت نال ویکھیا ویندا سی۔ ہنلی تے نیڑلی بھلک دی اک دُوجے توں وڈھ کھاندی جیتی دے بدلان اُتے دھیان لاون دی تھاں دُور دُراڈی بھلک تے موت توں اگے دے حالان اُتے گوہ وچار کیتا جاندا سی۔

ہُن اچن چیت صدیاں توں ورتدی ایس دھرو کاری دے خلاف ہزاراں آدم اُٹھ کھلوتا سی۔ اوہناں بھوئیں والاں دے دتے گھر بار چھڈ دتے، جاگیرداراں دی غلامی

بچ اُگانیاں فصلوں اُسریاں نَسریاں تِج دتیاں۔ ملوانیاں پیراں تے حاکماں دیاں صبر
 شکر دیاں خنگاہیں تیگ دتیاں۔ سھے ایس نوں جیون رنگ وِج آ آ رلدے گئے۔
 آستانیاں، خنگاہوں تے جُریاں وِج سُج ورتدی گئی تے سائھی واہی دی سوچ نال
 جُوت بندی تُری گئی۔ گجھ دناں دے جیون دا وچار ہار گیا، کواہر خُدا ولوں اے دی سوچ
 نوں بھانج ہو گئی۔ ایہدے ساہویاں ”زمین رب دی“ والا وچار جت گیا۔ ”جیہڑا
 واہوے اوہو کھاوے“ دی کسٹوری چونہہ بنیں ہل گئی۔

سبھ رل کے سائھی بھوئیں اُتے سائھی گھال کرن لگ پئے۔ جھاڑ چاون دا ویلا
 آوندتاں ہر اُتج کار آپی لوڑ مُو جب دانے لے لیندا۔ ودھدی اُتج سائھییاں بٹاں بچ
 چلی جاندی تاں جو ہوراں لوڑ ونداں دیاں لوڑاں وی پُریاں رکتیاں جاسکن۔

وگار، کر، چھیڑ تے ہالے تھیں پاک ایہہ نواں ورتارا جھوک وِج سردا پُھر دا پیا

۔سی

جیون دے ایس سائھے ڈھنگ نے دکھالا پُوج مذہبی اجارے دار ملوانیاں، پیراں،
 فقیراں، ڈھٹھدی مُغل شاہی دے اگل ہتھاں، اگوں اوہناں دے جھولی چک
 جاگیرداراں تے زمینداراں دے ساہ سکنے پا دتے۔ اوہناں لئی تاں ممل ملکھ جیون
 مرن ہوندی اے۔ اوہ ٹھٹھے نوں بھج وگے تے گورنر اگے جاوین کیتوئیں۔ گورنر آپوں
 ایس لہر دی چڑھ توں باتشاہی دیہار لئی بندی بھیر دیہندا سی پیا۔ صوفی دی بھوئیں اُتے
 سرکار دا وس نہیں سی، ایس کر کے گورنر نے سرکاری دخل تے نہ دتا پر بھوئیں والاں نوں
 گھل دے دتی جیویں جُھٹنا چاہن جُھٹھ لین۔ سرکار اڑچین نہ پاوسی۔

زمیندار، پیر، مُفتی تے جاگیردار تاں اگیتے ای ایس لہر نوں بھن دا متہ پکائی
 بیٹھے سن۔ ایس اُتھل ویری ڈھانی وِج پیر عبدالواسع سی، اوتھوں دا سبھ تھیں وڈا جاگیردار
 تے ہاریاں دا دھرو کار حمل جت تے دُوجا وڈا جاگیردار نور محمد پلجوسی۔ ایہہ جروانے

نہتھے واہکاں دی سانجھی واہی اُجاڑن لئی بندے اکٹھے کرن لگ پئے، جیہناں وِچ
علاقے دے دھڑویل تے ڈاکو وی سن۔

ایہہ ساری فوج رات دے انھیرے وِچ فقیراں دی جھوک ٹوں آپی۔ ایس ہلے
دی اگوائی نُور محمد پلجیو آپ پیا کردا سی۔ مار دھاڑ ہوئی۔ 35 جھوک وایس اپنے آگُو
تے اپنے سانجھے واہی وِیہارتوں وارے گئے پر شاہ عنایت تے آپی سانجھ ورتن ٹوں
کسر نہ لگن دیتوئیں۔

شاہ عنایت نے اک بُنڈلی مُغل باتشاہ فرخ سیر کول دلی ٹوری نال اوہناں ٹوں
باتشاہ دے نال اک خط وی لکھ کے دتا:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اللہ بس است و ماسوا ہوس است۔ ذِکْرُ الْمَوْلٰی مِنْ کُلِّ اَوْلٰی۔ اہلِ یٰدِ ہِمیشہ شاد۔ از
شِدّتِ داریں آزاد۔ بیداریِ شبِ نِعْمَتِ عَجَب، شرف و ثواب۔ ذِکْرِ مُدَامِ فِکْرِ تَمَام۔
امروز دشت و میدان است و گوئی و چوگان است۔ فردا نہ دشت نہ میدان است و نہ
گوئی و چوگان است۔ زود بتاز کہ وقتِ مجرائیِ رحمان است۔ بیدار باش و ہوشیار باش۔
نمی گویم کہ از عالم جدا باش، بہر حالے کہ باشی باخدا باش۔
اُلْتَمَا:

سواء اللہ سبھ ہوس، نام مولا سبھ تھیں پوند، چترنہار سدا سسکھی، دونہہ جہاناں دی
ڈاڈھوں مُکّت۔ جگر اتا عزت تے صلے دی عجب دات بخشدا اے۔ لگاتار ذکر چھٹا مُکا
دیندا اے۔ اج جنگل تے میدان اے، گیند تے چوگان (پولو دا بلا) اے، بھلکے نہ ہوسی
جنگل میدان، گیند چوگان۔ ترکھا بھج کے ہو رحمان دے ظاہر ہوون تے جاری ہوون دا
ویلا آ گیا اے۔ جاگ جا، چوکس ہو جا۔ میں ایہہ نہیں کہندا جو دُنیا توں دکھ تے بے
مکھ ہو جا، پر جیہڑے حالیں وی ہوویں رب دے نال ہو۔

فقیر عنایت اللہ صوفی قادری

میراں پوروں

بُجڈلی نے باتشاه ٹوں زمینداراں دے ظلم تے قانون اُلنگھنا دی کہانی دسی، نال
صوفی عنایت دا خط دتا۔

شاہی دربار فیصلہ دتا۔ پیر عبدالواسع، حمل جت تے نور محمد پلجیو دیاں زمیناں
شہید فقیراں دی رت دے وٹے وارثاں ٹوں دیتاں جاوان۔

ایہہ زمیناں فقیراں ٹوں ملیاں۔ ایہناں اُتے دی سانجھی واہی چالو ہوگئی۔ اوہوا
شاہ عنایت دے ڈھنگ دی۔ ہُن ساریاں تھاواں دیاں زمیناں سانجھیاں سن تے
اوتھوں دی وسوں آپت وچ اک ہو کے سانجھی واہی پئی کردی سی۔

سواہر تے اکسار دا ایہہ سانجھا ویہار ہاریاں تے غریباں ٹوں اینا پُلگیا جو آسے
پاسے دے واہک تے بے زمینے ہاری وڈیریاں دی واہی چھڈ کے آپنیاں نکلیاں موٹیاں
زمیناں نال جھوک دی سانجھی واہی دا انگ بن گئے۔ بہوں تھوڑے ویلے وچ ای ان
گنت لوک ایس دائرے وچ رل گئے۔ دائرے نے ہزاراں ورھے پہلاں دی پُراتن
سانجھ ورتن مگروں اک واری پھیر ایشیا دی وسیب وار وچ سانجھی واہی چالو کر دتی۔
جھوک پہلا سانجھ ورت وسیب بنیا جتھے فقیر اکسارے اُچ کاری کردے سن تے ہوئی
اُچ اکوٹیر وانگ سانجھی ورتدے سن۔ آپنی اُچ دا ہر کسے ہک بہوں نکا حصہ دائرے
وچ آئے ہزاراں نینوں پرینوں آتراں دے روٹی ٹک لئی دینا ہوندا سی۔

ویکھدیاں ویکھدیاں دائرے نال جُوی لوکائی دا جیون ہور دا ہور ہو گیا۔ ایس
سانجھ ورتن دے واہک (فقیر) جاگیرداراں بھونیں والاں دے راہکاں واہکاں توں
سکھ چ ہو گئے۔ شاہ عنایت تے اوہناں دی سانجھی واہی دی دُھم دی کوئی حد نہ رہی۔
آسے پاسے تے دُور دُریڈے دے جاگیرواں دے غریب راہک واہک آپنے جیا جنت

سنے آ کے سانجھے ارتھ چارے نُون وڈے تون وڈا کردے گئے۔
 صُونی شاہ عنایت دی ایہہ اُتھل لہر ”زمین اللہ جی آ ہے، جیکو کھیڑے سو کھاوے“،
 (زمین رب دی اے جیہڑا واپے اوہ کھائے یا ہر کسے کیڑی وارث دہ ہماں) دے
 نعرے نال تزکھی ودھن لگ پئی۔

جاگیرداراں لئی ایہہ سبھ جرنہ اوکھا ہو گیا سی۔ اوہناں دا لوکائی اُتون ہوا مکدا جاندا
 سی ایس کر کے واہیوان نہیں سن نہیں پئے ٹکدے۔

صُونی شاہ عنایت دے اُتھل کار کمیون جھوک بچ نہ فقیراں نُون وٹائی دینی پوندی
 سی نہ وگار۔ پٹواریاں قانونگواں تون وی خلاصی ہو گئی سی۔ شاہ عنایت ہوراں دی ہر
 تھاں چڑھ مچ گئی۔ ہر کوئی اوہناں دی سانجھی واہی دیاں گلاں کردا نہ تھکدا۔ حاکماں
 دے کرڑے ویہار، کراں بچ نت دے وادھے، زمیندار ورتارے دی کھوہ دھرونے
 ہزاراں واہک ٹبراں نُون جھوک شریف آ ورن دا راہ سُبھایا۔ جیہناں تھاواں تون راہکاں
 تون آیا نہ گیا اتھے اوہناں زمینداراں تون شاہ عنایت والی سانجھی واہی دی منگ چھوہ
 دتی۔ اینج کنیں ضلعیاں بچ شاہ عنایت دی واہک لہر رنگ لاندی گئی۔ فقیر ہر تھاں
 سانجھ ورتن اُسار دے تے دائرے بچ پڑھیاں پاندھیاں تے غریباں مسکیناں لئی وی
 لنگر لگ جاندا۔

اُتون صُونیاں دے ”ہمہ اوست : سبھ اوہی اے، سبھ گجھ رب ای اے“ دے
 ہوکے نے وی پیراں تے ملوانیاں نُون چھتا بچ پا دتا۔

واہکاں دی جُوت تے زمیندار ویری لہر نے مُغل حاکماں دیاں وی غیندراں حرام
 کر دتیاں، اوہناں نُون آپنے راج دربار دا دھڑکا لگ گیا۔ ہُن گورنر نے فقیراں نُون
 اُج اُتے کر (ٹیکس) دین دا آکھیا۔ فقیراں کوئی وی کر دین تون ایس لئی نانہہ کر دتی
 جو اوہناں دی بھونیں تاں خُون دے وٹے وچ سی ایس لئی ایہدے اُتے ہالہ یا کوئی

وی کر لاگو نہیں سی ہوندا۔

فرخ سیر باتشاہ ٹوں وی دھڑگو لگ گیا۔ اوہنوں ایس لہر دے ترکھیاں ودھن تے لوکاں وچ جڑھ پھرن توں ڈوؤ آون لگ پیا۔ اوہنے میر لطف علی خاں صوبے دار ٹھٹھ ٹوں فقیراں نال ڈھل ورتن دے دوش وچ صوبیداریوں ہٹا دتا تے 1716 وچ نواب اعظم خاں ٹوں صوبیدار لا دتا۔

واک لہر بارے پہلوں ای بھرے پیتے اعظم خاں نے کرسی سانبھی تاں زمینداراں نے اوہدے کن بھرنے چھوہ دتے تے اوہنوں آپنے ہیبت دا وی پک کرایا۔ آکھدے نیں اوہ موقعیا دیکھن تے سانجھ ورتن دے وچار وان پر بندھی ٹوں ملن آپ جھوک ٹر گیا۔ اوس ویلے شاہ عنایت رب رب پئے کردے سن۔ درویشاں کجھ چر اوہنوں بہائی رکھیا۔ شاہ ہوریں وپہلے ہوئے تاں اوہنوں ملوایو نیں۔ ملنی تے اعظم خاں نے اوہناں ٹوں آکھیا:

در رویش را دربان نہ شاید

(درویش دے بوسے دربان نہیں پھدے)

فقیر نے جھٹ ولدا دتا:

بہ شاید تا سگ دنیا نیاید

(ٹھیک اے ہی دنیا دا سٹا نہ اندر آسکے)

اعظم خاں صوبیدار دی ”میں“ ٹوں شاہ دے ولدے نال ڈونگھا پھٹ لگا۔ ایہہ تاں اتھل سی، پیٹھلی آتے۔ ویہار پلٹا۔ رل ورتن اتھل۔ تن سو سالان مگروں ایہہ تاں اج وی سندھی وڈیرے ٹوں نہیں چکدا۔ ایہہ تاں کچی تھتی ساہویں حکومت سی۔ لوکاں ٹوں بھاوندا ساہواں جیون ویہار۔ ایہدیاں جڑھاں پٹنیاں تاں ات لوٹیندیاں

سن۔

اعظم خاں نے فقیراں دے ہالے توں انکار نُوں بڑا ودھاء چڑھاء کے فرخ سیر
 تائیں اڑایا۔ فرخ سیر ایہہ سُنیا تاں بل کھلوتا۔ ایہہ تاں اوہدے تخت لئی بھیر پئی
 بندی سی۔ اوس تخت لئی جیہوں وس کرن لئی اوہ پیو بھرتے پتر کوہ کے دھر دیندے سن،
 اکھاں کڈھ کے اوہناں نُوں سلھیاں کال کوٹھریاں وچ سہک سہک مرن لئی دھک
 دیندے سن۔ اوس تخت نُوں اک فقیر پیا ونگاردا سی۔ نمانا فقیر۔ نہ نواب، نہ جرنیل نہ
 کوئی اوہدا وسیبی سیاسی و بہار۔ باتشاہ دی تاں بڑی نموشی سی ایہہ۔ اوہنے گورنر نُوں حکم
 دتا، ایہناں فقیراں نُوں مار مکاؤ۔

نواب اعظم خاں، یار محمد کلہوڑا تے ہور سارے جاگیرداراں آپنیاں ذاتی فوجاں
 اکٹھیاں کیتیاں تے ایہہ ساری طاقت شاہی فوج وچ جا رلی۔ ایس جُوی فوج 13
 اکتوبر 1717 نُوں جھوک گھیر لئی۔ ساڈے بلوچ دیس دے سہی تے گنداواہ اوس ویلے
 کلہوڑیاں (اصل وچ مُغلاں) دے قبضے وچ ہوندے سن، اوہتھے پکی پیڈی شاہی فوج
 ہو یا کردی سی۔ جھوک نُوں ویرھن والی ایس فوج وچ سیوی تے ڈھاڈرتوں وی فوجی
 سدے گئے۔

ایس جنگ وچ یار محمد کلہوڑے نے آپنا سمھو گجھ داء تے لا دتا۔ اوہنے نہ چھرا
 آپنی پکی فوج گھلی سگوں اوہ آپ، اپنے پتر محمد خان، بھرا میاں میر محمد خان، سمھو
 پورے ٹبر سنے ایس جنگ وچ لٹھا۔ (میل بند لڑائی وچ اتلا میل آپنا سارا گجھ جھوک
 دیندا اے۔)

ایس فوج وچ میر شہداد بلوچ وی سی۔ وچے چانڈیاں دے چانڈکا (لاڑکانہ) راج
 دیاں فوجاں وی سن۔

انجے سید عبدالواسع سنے آپنی پری مُریدی دی گل طاقت دے دائرہ ورودھ جنگ
 وچ جاگیرداراں تے مُغلاں دی صف وچ سی۔ نور محمد پلیمو تے حمل جت دیاں کسر

ویناں جاگیراں وی نحی مالکی دے بچاء دی لڑائی وِچ شاہ عنایت دے مقابلے تے اکٹھیاں ہونیاں فوجاں وِچ آ رلیاں۔ مُغل فوجاں وِچ تُرک افغان تاں ہے ای سن ایہدوں وکھ باتشاہی حُکم نامے دے اِدھین مُلتان دے صُو بیدار حسن خان نے آپنے پُتر دی اگوائی پیٹھ اِک ڈھیر وڈی فوج واہک لہر نوں داڑھن لئی گھلی۔

چھوٹیاں موٹیاں پھراں ملوانیاں تے وڈیریاں دے دستے وی ایس اُتھل دُشمن جنگ وِچ سیری بنے۔

ایڈی فوج تاں کسے بہوں وڈی طاقت نال لڑن لئی جوڑی جاندی اے۔ تُسین ایہدی گنتی ایہدی دُول ایہدے ہتھیاراں دا جاننا چاہوندے او تاں ”مقالات الشعرا“ دے لکھیار دی زبانی سُن لو:

اَلتھا: ”اعظم خان نے آپنے ساتھ لئی میاں یار محمد کلہوڑا تے ہور جاگیرداراں زمینداراں ناویں حُکم نامہ کروا لیا سی۔ اِنج کینیاں ساریاں فوجاں جوڑ کے فقیراں اُتے دھاوا کیتا گیا۔ ایہہ فوجاں سہی، ڈھاڈرتوں لے سمندر دے کنڈھے تیکوں جوڑیاں گھنیاں سن۔“

ایہناں فوجاں کول اوس ویلے دے سبھ نویں ہتھیار سن۔ کیہ بندوقاں کیہ توپاں۔ ایہہ ہتھیار اوہناں ورتے وی رِج کے لُج لُج دی پرواہ کیتے بنا۔ بی بی سی، سی این این، جیو، اے آر وائی ٹی وی داکم اوس ویلے دا میڈیا سرکاری درباری شاعراں ساہیہیا ہویا سی۔ فتوے باز ملوانے تے مُفتی ایس توں واڈھوسن۔ ایہہ بڑے جُٹ کے پوری ذمے واری نال لوکائی نوں شاہ عنایت توں انجان کرن دا مورچہ مٹئی بیٹھے سن۔

دُو جے بئے 24 ہزار واہک سن رے کہیاں دا تریاں والے۔

لڑائی دے پڑ دا حال واہکاں دے طبقاتی دُشمن دی زبانی سُو۔ گھیرا گھستن والیاں فیوڈل فوجاں دے اِک اُگھے کمانڈر میاں یار محمد کلہوڑا نے آپنے پُتر نوں چٹھی وِچ

دسیا:

”فقیراں قلعے دے پاسیاں تے خندقاں پٹیاں ہوئیاں نیں تے ایہناں تُوں پار کرن دی تھاں نہیں۔ ایسے کر کے سرکاری لشکر تُوں جھوک توں ادھا کوہ پرا نہہ ای کھلونا پیا اے۔“

ایہہ دھاوا زرا صوفی شاہ عنایت تے اوہناں دے دربار اُتے نہیں سی سگوں اوہناں سارے نتائیاں دیلاں اُتے سی جیہڑے جاگیرداراں، زمینداراں دیاں وگاراں توں نس کے ایس سانجھ ورتن وچ آ رلے سن۔ اتھے اوہ ازاد سن۔ فیوڈل فوجاں دی چڑھائی اوہناں دی ایہہ ازادی مُکاون کیتے سی۔ اوہناں تُوں مُڑ آپنے کُلم دے سنگل مارن لئی۔ ایس کر کے ایہہ لڑائی خلقت دے جیون مرن دا ماملہ سی۔ شاہ عنایت دے دتے کھل جیونے تُوں اوہ جاگیرداری ولوں ملدی موت وچ وندا کیویں جر سگدے سن۔ ایہہ تاں سپارٹیکس والی لہھی خلاصی توں ہتھ دھو بہن والی گل سی۔ جے ایہہ ورتن برباد ہو جاندی تاں اوہناں لئی اوہو دکھاں دا چلھن بھریا اجیون مُڑ آدنا سی، جیہدے وچ بھکھ، ننگ، غلامی، نر آدری، دُکھ تے بے گھری توں پھٹ کجھ نہیں سی۔ اوہ اوس دوزک وچ مُڑ نہیں سن جانا چاہوندے جتھے اسادیں ورت و بہار وچ اوہناں دے غلامیوں ازاد وجوداں تے دماغاں تُوں دوجی وار سنگل وچ جانے سن۔ سنگلاں دے پلایاں تُوں سنگل نہیں دُکھاندے۔ اوہناں تُوں کدیں ایہناں دے تروڑن دی سوچ ای نہیں آئی ہوندی۔ پر جیہناں اک واری ایہہ سنگل تروڑ کے ازادی چکھ لئی ہووے اوہناں لئی مُڑ سنگلاں وچ بدھیون توں وڈا دُکھ تے تسیہا کوئی نہیں ہوندا۔ ایسے لئی ازاد ہوئے واہک شاہ عنایت دے وچار ”زمین اللہ دی“ تُوں جھنڈا بنا کے پورے سِرٹ نال ودر وہ وچ لٹھ پئے۔ ازادی لئی جاناں وارن دی ازادی ای ہوندی اے۔

درویشاں دا لڑائی ڈھنگ راتا ہے داسی۔ رات دے ہنیرے چھیہہ کے ہلہ کرن

دا- اوہ نکلے نکلے جتھے بناوندے، راتا ہا کر دے تے گھیر واں تُوں وڈھ ٹگ کے چھائیں
 مائیں ہو جاندے۔ جاگیر داراں تے پھراں دیاں فوجاں ایہناں راتا ہیاں وچ
 وڈھیندیاں رہیاں۔

صوفی شاہ عنایت نے باہر دے واہکاں تُوں جھوک آون توں ورجیا ہو یا سی پرہن
 ایہہ جنگ زرا کمانڈر دا نہیں سی۔ ایہہ تاں سارے نما نے میل دا جنگ بن گیا سی۔ ایس
 لئی شاہ دے روکیاں وی میل سانجھ واہکاں تُوں پڑ ول پھلکدی رہی۔ جنگ لما ہوندا
 گیا۔ جدوں دو مہینیاں تیک ایہہ جنگ رہیا تاں ویری اکن لگ پیا۔ ایہدا ثبوت
 ملتان دے صوبیدار سید حسین خان دے پڑ دے اوس خط توں ہو جاندا اے، جیہڑا
 اوہنے جھوکوں لکھیا سی۔ دھیان رہوے ایہہ وی دشمن فوج دا بیان اے:

”نامراد فسادیاں قلعے اندروں تیر تفتنگ نال جنگ وڈیا ہو یا اے۔ فوج دو مہینیاں
 توں چند ہولدی پئی اے۔ قلعے دیاں چارے لاہماں پانی چ انج گرکیاں پھیاں نیں جو
 چونہہ پاسیں دس دس کوا سکا تھاں نہیں دسا۔ نواب صاحب نے ملتان دے محمد باقر
 بخشی تُوں لشکر لئی کمک دے کے ٹوریا۔ اوہدے اپڑن مگروں خان بلند مکان سعادت
 خان آپ وی فوج لے کے صاحبزادے کول آئے۔ صاحبزادہ چنگے لیکھیں
 ہاتھی اُتے پاکی دھرا سوار ہو یا تے لشکر نے وی پانی توں بھری ایس کھائی تُوں پار کر
 کے شاہ عنایت دے قلعے نیڑے جا مورچے لائے نیں۔ شاہ عنایت دے لوک سعادت
 خان دے مورچے اُتے راتیں لگ کے ہلہ مارن آئے تاں کرڑی لڑائی ہوئی.....“

آؤ اپنے لئی گجھ ہور کدورتاں سہیڑیے۔ اوہ سرکاری درباری شاعری وی دیکھ
 لینے جیہڑی اک کچھوں ایس لڑائی دی سرکاری رپورٹ اے۔ شاہی فوجاں تے واہکاں
 دی آپت وچ تلنا انج کیتی نیں:

سپاہِ پادشاہی فتحِ یابان

عدو از سوزِ غم بس دل کبابان
 سپاہ پادشاهی در شکر خند
 عدو چون غنچه دستار از سر اقلند
 سپاہ پادشاهی دل کشاده
 عدو چون بوم، در ویران فتاده
 سپاہ پادشاهی شاد و فیروز
 عدو و لشکرش، ناشاد و دل سوز
 سپاہ پادشاهی پُر نشاط است
 عدو هر دم به غم ہم ارتباط است
 سپاہ پادشاهی رو به شادی
 عدو عاجز بدست نامرادی
 سپاہ پادشاهی پُر شکوه است
 عدو از جان خود هر جا ستوه است
 سپاہ پادشاهی دل خروشاں
 عدو چو مردگان از لب خموشاں
 سپاہ پادشاهی نصرت اندوز
 نشسته بر عدو پیلان جگر دوز

اَلتَّهَّا:

باتشاهی فوج فتح منداے
 ویری دا ہانہمہ غم دے ساڑ نال کباب اے
 باتشاهی فوج مُسکد اندی پئی اے

ویری نے دُس واکن آپی پگ سروں لاه وگائی اے
 باتشہی فوج گھلے ولس اے
 ویری اُلو واکن اُجاڑج اے
 باتشہی فوج راضی تے کامیاب
 ویری مسوسیا تے وِگیر
 باتشہی فوج ہسدی وِسدی
 ویری ہر ویلے اُجڑیا جُجڑیا
 باتشہی فوج آنندج
 ویری نامرادی ہتھوں تنگ
 باتشہی فوج شانناں بھری
 ویری جانوں آتر
 باتشہی فوج دل ہلا دین والی
 ویری مُردیاں واکن چُپ
 باتشہی فوج دی فتح اے
 ویری جیکن ہک وِچ تیر وِجا ہووے

پر درباری شاعر دی زبانی ایہہ بُرے حال واہک آپنے توں کتے بھاری سپاہ توں
 ٹھلّی کھلوتے سن۔ گھیرے پاروں ان تے ہتھیاراں دی ٹھڑوں ہوندیاں دی واہکاں
 نے آپنا بھرواں بچاء کیتا۔ اوہناں پورے چار مہینے بگھیاڑاں دے جھنڈ سانجھ ورتن
 دے بُو ہے نہ پھٹکن دتے۔

واہکاں دی ایس ساجھی حاکی توں اکھ دے پھور وِچ مُکا دین دے گُمان وِچ
 دُبے حاکم میل دے سارے اٹے سٹے پُٹھے پے گئے۔ توپاں بندوقاں نال لیس فوج

دے فقیراں اُتے جت کھلون دی کوئی راہ نہ رہی۔ آپنے آگُو دی مت سیتی فقیر واہک
 بنا لکرا ماریاں یا کھپ رولا پایاں راتا ہے آوندے تے کم دکھا کے گروپ ہو جاندے۔
 آپنے بچاء دا پر بندھ اوہناں دا کدھرے وی پولا نہ پیندا۔ دُو جے بنے دشمن جنگ لما
 ہون توں بھٹرا پیا ہو یا سی۔ درباری عیش عشرتاں، فیوڈل ٹوہر پٹے تے ویہاری سکھ
 ارام توں دُرڈا اوہ آپنے آپ نوں ہر راتیں مُردیاں تے پھٹڑاں وچالے تویا ویکھدا۔
 اوہنوں آپنی ہار دِن لگ پئی سی۔ خزانے اوہدے ویہلے ہوندے جاندے سن۔ فوج
 جھوندی جاندی سی تے نراس دے ولیکے وچ سی۔ اعظم خان نے وپاریاں توں دکھو
 زوریں پیسہ اُگراہنا چھوہ دتا۔ جنگی کراں دا کوئی دھر دُج نہ رہیا۔ ٹھٹھے وچ قیامت آ
 گئی۔

متہ لڑائی دا اوہو رہیا پر داء پیچ وٹاون دی صلاح کیتو نیں۔ سدھا جنگ ہاری
 کھلویاں شاہی فوجاں ہُن واہیواناں دا وساہ گھات کرن تے آگیاں۔ جاگیر دار مینیں
 یار محمد کھوڑے نے آپنے میل دے اصلے موجب دنع توں کم لیا۔ پہلی جنوری 1718
 نوں صوفی شاہ عنایت اگے صلح دی گل رکھ دتی۔ چلتز دی ہوچھ ویکھو مینیں خُدا یار
 کھوڑے دا پُتر محمد خان تے شہداد تاپر جیہڑے فوج دے آگُو سن ہتھاں اُتے قرآن
 جکی جھوک نوں ٹر پے۔ (قرآن دی لُج مُلاں تے فیوڈل نوں رکھے ہوندى اے،
 ایہدا آدر تے وڈیائی واہک دے سُچل دل وچ ہوندى اے۔) واہک قرآن ویکھ کے
 وس گئے۔ جھوک دا بُو ہالتھ گیا۔ وریاں شاہ عنایت نوں قرآن دا واسطہ پا کے جنگ
 بندی تے گورنر دے خیمے تیک آون دا ہاڑا گھتیا ہی گل او تھے ہوئی۔ شاہ عنایت قرآن
 اگے ناہنہ نہیں سن کر سکدے۔ جنگ بندی تے گورنر نال بہہ کے گال مُہاڑ تے من
 گئے۔

ایہہ پہلی جنوری 1717 دی گل اے۔ نواب اعظم خان دے جنگی خیمے تائیں سبھ

کُجھ ٹھیک رہندا اے۔ جیویں ای شاہ عنایت خیمے دے اندر پیر دھردے نیں اوہناں
 ئوں نپ لیا جاندا اے۔ قرآن دا رز آدر کر دتا جاندا اے۔ اوہنوں آگُو دی تھاں ظلم دا
 ہتھیار بنا لیا جاندا اے۔ قرآن چاون والیاں ای قرآن پاسے کر دتا۔ ہُن صوفی دے
 ہتھاں وچ کڑیاں سن۔ وارکار لکھن تے مجبور ہو گیا قرآن نے ایس لے جنگ دا
 فیصلہ کر دتا سی۔

قرآن دی سونہہ تاں رب راسیاں لئی ہوندى اے۔ سچ دا پالن کرن والیاں لئی۔
 گوڑیاں، نگلیاں، بے اتاریاں ئوں قرآن دی کیہ شرم۔ اُتلا میل تاں ہوندا ای بے
 قرآن اے۔ اوہدا نہ رب ہوندا اے نہ قرآن۔ اوہنوں زرا مال دولت چاہیدا ہوندا
 اے۔ جائیداد ای اوہدا رب تے قرآن ہوندى اے۔ وار وچ بے دوسے واہکاں وچوں
 ہزاراں لکھاں لوک قرآن دی سونہہ تے اتار کر کے گل بات کرنی منے تے موت دی
 نیندرے سواں دتے گئے۔ ونکیاں کیہ دیواں ایہدیاں۔

لہندے دے وارکار یا اوہ وار لکھیار جیہناں ئوں لوک دے دلاں وچ قرآن دی
 پاکیزگی دی پدھر بارے جانکاری نہ ہووے ایہہ ٹوک کر سکدے نیں شاہ عنایت ایس
 داء تھلے کیوں آئے؟ اوہناں دے وس جان نال ایڈی وڈی وار اُساڑو اُتھل لہر ہار گئی۔
 ایہہ ٹوک ساڈے ولوں وی ہو سکدی اے۔ پر میں ایہہ نہیں من سکدا جو شاہ
 عنایت دھوکھا کھا گئے سن۔ ایڈے وڈے علم وان تے جگ پچھاؤ بندے ئوں کون
 دھوکھا دے سکدا اے۔ جا پیدا تاں ایہہ ہے اوہناں جو کیتا سوچ سمجھ کے کیتا۔ میں
 اوہناں دی ایس کرنی دی کوئی ہور دلیل نہیں دے سکدا پر پکیائی نال آکھ سکدا ہاں
 مزدک دے ایہہ من ہار مزدک نال کیتے دھوکھے دے بھر جاؤ سن۔ اوہ مسیح نال ہوئے
 پَچھل دے وی سونہے سن۔ اوہناں دی ایس کرنی ئوں اوہناں دا کوئی ڈھنگ ای منا
 چاہیدا اے۔ ڈھنگ ٹھیک سی یا نہیں ایہدی پڑچول ہو سکدی اے۔

ایہہ دی چھڈو جو شاہ عنایت دی واہک لہر سرے چڑھ سکدی سی کہ نہیں، جے
چڑھ سکدی سی تاں ایہدی شکل کیہ ہونی سی؟

تسیں ایہہ ویکھو ایس واپری مگروں ایہناں تیناں صدیاں وچ پھیر کدیں تہانوں
سندھ دی سیاست وچ کھوڑے، تالپور یا مُغل وکھالی دتے نیں؟ کدیں تہاں ٹھٹھے
دے اوہناں مُفتیاں دا سُنیا اے جیہناں حاکماں نوں فتوے لکھ کے پھڑائے سن؟
اوہناں پیراں دی کوئی دس پئی ہووے تہانوں، جیہناں واہک لہر دے وُردھ کم کیتا سی؟
شاہ دی سوچ دا پیار ویکھو روس توں چلی تیک تے چڑھدے جرمنی توں لہندے بنگال
تیک نظریں آوندی اے۔ بندے دی جت ہار دا چتارن تاں پچ جیہی گل اے اصل گل
اے لوک جُوت نہیں ہارنی چاہیدی۔ جھوک لہر دی سوچالی اُچی رتی چاہیدی اے۔ شاہ
لطیف مُوجب، ”پہاڑ چڑھن دا ایہو سرٹ بندے نوں آپنی بندیائی دے شکھر پیارے
پنوں نال سر پر ملاوی۔“

ایہہ فاشٹ جھوٹھ اے ہی جنگ تے پیار وچ سبھ جائز اے۔ نہیں۔ جو جائز ہے
اوہی جائز ہوندا اے۔ سبھ کجھ جائز نہیں ہوندا بھائیں جنگ ہووے تے بھائیں امن۔
ہر تھاں نیاں دی لوڑ ہوندی اے۔ واپر بھائیں جیہڑی وی ہووے۔

ورگ وریٹوں کدیں ہولا نہ جانو۔ اُتلے میل توں اوہدے ساٹو ہون دی، قول دا
پورا ہون دی یا وسیب وچ کسے دی جگت بندیکے گن یا ریت دی پُرتی دی آس
بنھن سبھ تھیں وڈی مُورکھتا اے۔ دھروکار میل دا کوئی جینوا کنونشن، کوئی مڈھلے بندیکے
حق تے کوئی جگت چارٹر نہیں ہوندا۔

سوہن شاہ عنایت جنگی قیدی سن۔ سبھ تھیں وڈا انسان سبھ تھیں چھوٹے لوکاں دی
پکڑ وچ سی۔ اوہناں لوکاں دی پکڑ وچ جیہناں اُتے کوئی بندیکا کوئی سدا چارک تورا نہیں
پُھر دا۔ بے قرآنے، بے رواجے تے بے قنونے لوک.....

پھر دیتے شاہ عنایت نُون ٹھٹھے کھڑیا گیا۔ میر علی شیر قانع ٹھٹھوی نے نواب اعظم خان تے شاہ عنایت وچالے ہوئے سوال جواب نقل کیتے نیں۔ سدھی گل اے اکِ علم وان اکِ جاہلِ حاکم دے مُونہ دھروں سی۔ اوہدے جواب تاں حافظ شیرازی دے شعراں، قرآنی آیات تے حدیثاں توں اڈنہیں سن ہو سکدے۔ (ایہہ چیزاں تے مُغل گورنر نُون وی آودیاں ہون..... اُلٹھا کار) جدوں اوہناں نُون چُکھیا گیا، ”نُون ایہہ ویہر کیوں کیتی؟“ تاں شاہ نے چوبرگے ج جواب دتا:

آن روز کہ تو سنِ فلک را زین کردند
 آرائشِ مُشتری ز پرویں کردند
 ایں بود نصیب ما ز دیوانِ قضا
 مارا چہ گناہ، قسمتِ ما ایں کردند

جس دن فلک دے گھوڑے اُتے کاٹھی پائی گئی
 مُشتری نُون تاریاں نال سنگھاریا گیا
 اوسے دن قضا دے دفتر وں ساڈا نصیب ایہہ ہو گیا
 ساڈا کیہ دوش ساڈے بھاگاں ج ای ایہہ لکھیا گیا

حاکم کدائیں وی درباری بھنڈ، درباری پیر تے درباری شاعر بنا دربار وچ نہیں پٹھدا۔ اوس ویلے وی اوہدا درباری تے مُونہ گدا شاعر رضا اوتھے ہے سی۔ ایس خان دے دُوڑھ خان نے شاہ عنایت نُون خبردار کیتا:

دوست بیدار شو، عالمِ خواب است اینجا
 حرفِ بیہودہ گو، پای حساب است اینجا

اے دوست، جاگ ایہہ خاب دا جہان اے

بے ہودہ حرف نہ کہویں، اتھے حساب دا ویلا ای

مورکھ کیمہوں خبردار پیا کردا اے۔ شاہ عنایت اوہنوں کیہ ولدا دیندے اوہدے تاں
دل اُتے غلامی دی مہر لگی ہوئی سی۔ اوہدے کناں، اکھاں اُتے گُلم تے جھولی چکی
دے جندرے وجے ہوئے سن۔ شاہ نے اوسے ویلے آپنے کولوں آکھیا:

در گُوئے نیک نامی مارا گُزر نہ دادند

گر تو نمی پسندی، تغیر کن قضا را

نیک ناویں دے کوچیوں اوہناں ساڈا گُزر ای نہ لکھیا

جے نہیوں چنگا لگدا تاں لکھیا بدل چا

تقدیر دا لکھیا تاں اوہدا پیو وی نہیں سی بدل سکدا۔ دھرو دھگان دے قنون نال
سُرتے بندے ای کھیڈ سکدے نیں۔ تے جیہناں آپنی سمجھ ای ویچ چھڈی ہووے کسے
وی بھا۔ اوہ مُر بولن جوگے نہیں رہندے۔ ہُن نواب آپ ای بولیا:

آمادہ بلا باش

ہُن سزائی تیار ہو جا

اوہنوں کون دسے، ہر ویلے سرتلی اُتے دھری پھر دے اُتھل کاراں ہور کیہ تیار
ہونا ہوندا اے؟ جس دی سکھائی ای کیپتے نہ کیپتے جتناں دی سزا بھگتن لئی کیپتی گئی
ہووے اوہنوں سزائی تیار ہون دا ڈراوا دین کیہ آکھ؟ شاہ عنایت نے تھوڑے لفظیں
ای اوہدے کبر ہنکار دا محل ڈھا ڈھیری کر دتا:

البلاء للولاء کاللمب للذہب

یاری دیاں از میشاں انج ای نیں جیویں سونے لئی اگ۔

اگ تاں سونے تُوں ہور دمکا دیندی اے۔

حاکم دے پلے اے وی نہ پیا اوہ کیہڑے جارہی دیتروف نال پیا گل کردا اے،
 کیہڑے ”وار میری زردوشی دیاں گواہیاں دیسی“ (کیوبا دے فیڈل کاسترو دے بول)
 والے نال اوہدا واہ پیا اے۔ اپنے اندر لے دی گنامی کرن توں ڈٹے حاکم پھر اک
 واری عقلوں وانجیا سوال کیتا:

خود توں بدنام کر کے مصیبت دے تیر دا کاہنوں نشانہ بنایا ای؟

صوفی شہید جواب دتا:

عاشق چہ کند گر نہ کشد بارِ ملامت

با ہیج دلاور سپر تیر قضا نیست

عاشق جے ملامت دا بھار نہ جھلے تاں کیہ کرے

کوئی سورا تقدیر دے تیر توں ڈھال نال نہیں ٹھل سکدا

بھلیو صوفی آپ کدوں گجھ پیا کردا سی اوہ تاں تورا دے کہے دھرتی دیاں کالکھیاں

اسمان ول توں پیا اڈاندا سی۔ اوہ تاں الا دے سائیں دے لفظ پیا الاوندا سی، اوہ تاں

ویلے دی تورا نال قادر دے بھانے موجب پیر پیا رلاندا سی۔ اوہ تاں کارن تے سٹے

دے قنون دی وکیلی پیا کردا سی، اوہ تاں لوک دا لکھیا توڑ پیا چاڑھدا سی۔

نواب نے آکھیا:

ایس گھڑی جدوں توں قتل ہون ڈڑھاسیں، تاں وی اڑی نہیں پیا چھڈدا

تاں صوفیاں دے پیشوانے آکھیا:

ہرگز نمیرد آنکہ دیش زندہ خد بہ عشق

ثبت است بر جریدہ عالم دوام ما

اوہ بندہ کدیں نہیں مردا جیہدا دل عشق نال جیوندا اے،

ساڈی سدِ یو دُنیا دے پئے اُتے لکھی ہوئی اے۔
نواب دی لفظ کورتوں دیکھو:

قتل ہون ڈڑھا ایں۔

حق نیاں دا کٹھا اک وی دسو جیہڑا مر گیا ہووے۔ موت تاں چھڑا جنوراں لئی
ہوندی اے، جیہناں دُنیا تے آ کے سواہ کھان پین تے سون دے کجھ نہیں کیتا، موت
تاں اوہناں تُوں آوندی اے۔ شاہ عنایت نوں ”قتل ہون ڈڑھا ایں“ آ کھنا ای
اوہناں دی زردری اے۔ شاہ عنایت جیسے رب دی لوکائی دے عاشق قتل نہیں ہوندے،
مردے نہیں، سدِ یواں جیوں پاوندے نیں، اوہناں سدا رہنا ہوندا اے ویلے تے تھاں
دیاں حداں توں موکلے۔

حاکم اک ہور ہوچھی پُچھ کر دا اے:

ویلے دے حاکم دا حکم کیوں نہیوں نیا؟

دیکھو ساڈے تہاڈے اگوان کیہ ولدا دیندے نیں:

ما مریدان روبہ سُوئے کعبہ چوں آرم چوں

روہ سُوئے خانہ خمار دارد پیر ما

اسیں مرید کعبے ول کیویں مُونہہ کریئے

ساڈے مُرشد دا مُونہہ تاں ہے ای ساقی دے گھر وئے

نواب پُچھیا:

دس ہُن کیہ خاہش ای؟

خاہشاں لالچاں تے تھوڑاں توں مکت عاشق آ کھدا اے:

من از آن دم کہ وضو سا ختم از چشمہ عشق

چار تکبیر زدم یکسر بر ہرچہ کہ ہست

میں جس ویلے عشق دے چشمیوں ووٹو کیتا سی

اوس ویلے ای ہر چیز اُتے

جنازے دیاں چارے تکبیراں پڑھ دیتیاں سن

جنگ دا پاسہ کدوں دا پلٹ گیا سی۔ ڈنگ ٹپاؤ جت اُتے سد یوں جیون دے راہ
بھارو ہو گئے سن۔ مہلاپ فانی اے۔ قدرت آپنے بھاوندے بندیاں تُوں کدیں فانی
نہیں رہن دیندی۔ برہا امر اے۔ شاہ تُوں برہا ای ملنا سی۔ اُتھل توں برہا..... ایہہ
برہا وی عجب سی۔ دلبر دی مہاٹھ تے اپڑ کے عاشق تُوں دیدار توں وانجا کر دتا۔
جیں ویلے شاہ عنایت تُوں قیدخانے وچ ڈکدے چئے سن تاں اوہ ایہہ شعر چئے
پڑھدے ہوں:

ساقیا برنیز دردہ جام را

خاک بر سر کن غم ایام را

اے ساقی اٹھ پیالہ دے بھر کے

دناں دے غم دے سرے مٹی پا

پرانت تاں اچے وی نہیں سی۔ اوہناں تُوں اک ہور ازمیش وچ پاون دا فیصلہ کیتو
نیں۔ ایہہ ازمیش سبھ تھیں اوکھی سی خبرے۔ اوہناں تُوں ہتھیار بند دستے دے پہرے
وچ اوس میدان وچ لیاندا گیا جتھے گورنر اعظم خان، یار محمد کلہوڑا، ملتان دا شہزادہ تے
میر شہداد خان ٹالپر پہلاں ای بیٹھے سن۔ گورنر نے حکم دتا شاہ عنایت تُوں قتل کرن توں
پہلاں اوہناں دے بھرا میاں رحمت اللہ تے اوہدے جوان پتر محمد یوسف تُوں لیا کے
شاہ عنایت دے ساہمنے قتل کیتا جاوے۔

اودھا حکم مندیاں ہویاں ہتھیار بند سپاہیاں شاہ عنایت دا بھرتے بھرتے یا مدان وچ

لیا کھلہاریا۔

کیڈی اوکھی گھاٹی اے پر اُتھکار دا دل ہولا ای نہیں پیندا، اوہ تھلڑے میل دانگی
اے تھڑکدا نہیں۔ ایہہ سارے لوک سانبھی واہی دی سوچ دے پیچھے ہوئے لوک
نیں۔ ایہناں نوں تاں سبق ای ایہو اسی:

جے تْسیں وی ہووو پروانیاں وچ شامل
تاں شعلے وکھ کے واپس نہ آوو
بلدی اگ اوس محبوب دی ہے
بھکدے کیوں ہو جھٹاپٹ کد جاوو

رل ورتن دی وچار واہ نال کُندن بنے ایہہ لوک نہ چھڑا آپو آپنا سگوں پورے اکھ
دا پوری جُوت دا پوری سانجھ ورتن دا امتحان پئے دیندے سن۔ شاہ عنایت آپنیاں
اکھاں سامنے آپنے پیاریاں دا قتل ویکھو سن۔ دو گلاں چوں اِک دی چون کرنی سی
اوہناں۔ کُل بندیائی دی یا آپنے بھرا بھترئیے دی۔ شاہ نے آپنے بندیائی بجن وچار
نوں پیارا جاتا تے آپنے بھرا بھترئیے نوں آکھن لگے:

در مسلخِ عشقِ جر نکورا نہ گُشند
لاغر صفتان درشت خورا نہ گُشند
گر عاشقِ صادق ز گُشتنن مہ گریز
مُردار بود ہر آنکہ، اورا نہ گُشند

عاشقاں دے قتل خانے
موٹی تے پلی بھید ای حلال ہوندی اے
لے تے سڑیل نہیں گُسدے

جے تُسیں سچے عاشق اوتاں قتل ہونوں نہ ڈرو
بھیڈ مُردار ہو جاندى اے جے اوہنوں ذبح نہ کریئے

ایہہ آکھ کے حکم دتوئیں نماز قائم کر لو۔ دوواں نیت بنھ لئی۔ صوفی دے
ویکھدیاں جلاد نے اوہناں دے بھرا بھترئیے دے سر دھڑتوں وکھ کر دتے۔ لاشاں
گجھ پل ترفیاں پھر ٹھنڈیاں ہو گئیاں۔ طور پہاڑ ہوندا تاں اک واری مُر سواہ ہو
جاندا۔ پر صوفی شاہ عنایت آپنے بھرا بھترئیے دے لہو نال تھ پتھ دھڑ سر تڑ پھدے
ویکھدا کہندا رہیا:

میکشد ایں غم کہ می گوید، توبہ کردی ز عشق مانہ ہنوز
بہ ادائی نماز شو باللہ، عالے توبہ کرد مانہ ہنوز
ایہہ دکھ مینوں مار دیندا اے ایہہ آکھ کے جو
اے تیک عشقوں تووا کیتی آ کہ نہیں
رب دی سونہہ ساری دُنیا تووا کر سکدی اے،
میں ایہہ نہ کرساں

ایہہ برڑ، ایہہ صدق، ایہہ جُوت ایہہ عشق انج ای کردا اے:

عشق جوشد بحر را مانندِ دیگ
عشق ساید کوہ را ب مانندِ ریگ
عشق بشگافد فلک را صد شگاف
عشق لرزاند زمیں را از گزاف

عشق سمندرئوں دیگ واکن اُبال دیندا اے

عشق پہاڑوں ریت واکن پچھ دیندا اے
 اسمان وچ عشق سوسو پاڑ پا دیندا اے
 عشق دھرتی ئوں آپی للکر نال لرزا دیندا اے

ہُن تیک کجھ ہور سُنن، پڑھن، لکھن رہندا اے؟ شہیدیاں سرور تتی جھٹاپٹ نہیں
 مکدی۔ ایہناں دیاں پرکھاں ازیشاں پولیاں کدوں ہوندیاں نیں۔ اک اک موٹا ٹارنا
 دیندا اے، اک اک جھاکی سبق سکھاندی اے۔ مُناقلاں ئوں لوڑ نہیں سی نہ ای کوئی
 مجبوری، پھیر وی درباری مولوی مُفتی سد یو نیں، عدالت لگی تے ایس کنگر و کورٹ نے
 فتویٰ دتا شاہ لئی موت سزا دا۔

7 جنوری 1718 ئوں قرآنیاں نے 63 ورھیاں دے صوفی شاہ عنایت دا سر قلم
 کر دتا۔ (بلوچی وچ قرآن دی سونہہ کھا کے مکران والا قرآنی ہوندا اے۔ ایس توں وڈا
 نگلا کوئی نہیں ہوندا۔ ایس لفظ توں بھیڑا لفظ خبرے ای بلوچی وچ ہووے۔)

آہندے نیں جدوں عاشقاں دے ایس آگُو اُتے جلا دے وار کیتا تاں اوہدے
 ہتھ وچ اوہا تلوار سی جیہڑی شاہ عنایت ئوں اوہناں دے اُستاد تے مُرشد سید عبدالملک
 نے ودعیاں کردیاں دتی سی۔ شاہ ہمیش ایہہ تلوار کول رکھدے سن۔ جدوں اوہناں ئوں
 دغے نال پھڑ کے قید کیتو نیں تاں ایہہ تلوار وی اوہناں توں گھس لیو نیں۔ تہاں توں
 چیتے ہوی جدوں شاہ شہید نے آپنے مُرشد توں ایہہ تلوار منگی سی تاں مُرشد ہوراں تلوار
 پھڑاندیاں آکھیا سی، ایس دات دا کیہ مُل پاسو؟ تاں شاہ نے دھون نوا دتی سی تے
 آکھیا سی، ”سائیں ایہدا مُل میری دھون ہوسی۔“

آپنی پاک دھون اُتے مُرشد دی دات کیتی تلوار چلن توں ذری پہلاں اوہناں نے
 جلا دے ئوں رکن لئی آکھیا۔ بوجھے وچ ہتھ پایا، کجھ اشرفیاں کڈھیاں تے جلا دے ئوں
 دیندیاں کہیا،

”ایہہ ہے تیرے کم دی پیشگی مزدوری۔“
 شہیدی ویلے شاہ عنایت دی جھہ مبارک اُتے حافظ دا ایہہ شعر سی:

رہانیدی مرا از قید ہستی
 جزاک اللہ فی الدارین خیرا
 (تُوں مینوں حیاتی دی قیدوں مکت کر دتا،
 رب تینوں دوواں جہاناں بچ اجر دیوے۔)

اوہناں آپنا شعر وی پڑھیا اُچی واج وچ:

سر درِ قدمِ یارِ فدا شد چه بجا شد
 ایں بارِ گراں بود ادا شد چه بجا شد

سر یار دیاں قدماں توں
 گھول گھتیا کنا چنگا ہو یا
 ایہہ چوکھا بھار سی
 جیہڑا تھا کنا چنگا ہو یا

شاہ عنایت ہوراں دی شہیدی دی خبر ٹھھیوں اُتھل گھر جھوک پنجنی تاں اوتھے گُہا
 مچ گئی۔ لوکانی دا من بھاندا اگوان قتل کر دتا گیا سی۔ اُتھل دا آگُو، روحانی اگوان، علم
 سُلکھ دا جگدا چراغ و سدا دتا گیا سی۔ خلقت آپنے دانی نال قرآن اُتے کیتا دغا نہیں سی
 پچا سکدی۔ جھوک قہروان ہو گئی۔ پوری وسوں و پھر گئی۔ جیونا اُتھل باجھ کھوکھا لگا، سبھ
 نے جاناں وارن دی دھار لئی۔ جو ہتھ آیا ویری اُتے درت و تو نہیں۔ ویری تُوں سُر ہو
 گئی اتھے تاں انیری سانجھ درت تائیں لڑنا پوسی۔ اوہنے شہر تُوں بھاہ لا دتی۔ توپاں
 بند و قاتل توواراں دی ورتوں تُوں عورتاں پچیاں دی ہٹک توں موکلا کر دتو نہیں۔ وار ایس

وحشی قلام دی کوئی ہور ونگی نہیں دس سکدی۔ شاہی وٹے دی اک نے جھوک دامونہہ کیتا تے فقیراں دا گھلو گھارا چالو ہویا۔ کوئی جیندا نہ چھڈ پونیں۔ گھر جھگے لٹ کے پُھوک دتے۔ وتی دے دوالے دی کندھ ڈھا ڈھیری چا کیتو نہیں۔ جھوک دی ساجھی پیلی لہو دے ہڑھ وچ ڈب گئی۔ نہ گڈن والے رہے نہ وڈھن والے۔

ابنی چوکھی خلقت مری جو کھیں دن اوہنوں پُردے رہ گئے۔ ست وڈے گھوہ پٹ کے سبھ شہیداں تُوں اوہناں وچ سٹ کے دب دتا گیا۔ ایہناں گھوہواں تُوں اج وی گنج شہیداں آہندے نیں۔ میں شہیداں دیاں ایہناں پاک جائیں گیا۔ آپنے لئی گجھ نہ منگیا۔ بس اوہناں دی وچار لہہ دے سچیاں ہون دی گواہی دیندا رہیا۔ اُچی اُچی۔ مینوں پتہ اے شہید نرا ایہہ ای چاہوندا اے ترے سو سال گمروں وی کوئی اوہناں دے سلام لئی آوے تاں اوہناں دے آدرش دی سچائی، اوہناں دے وچار دے برحق ہون تے اوہناں دی قربانی دے جائز ہون دی اُگاہی دیوے.....

جھوک وچ لڑے جان والے ایس پہلے کجھویں میل بند جنگ وچ ان گنت ہندو گھال کاراں نے وی سیر پایا تے آپنیاں جاناں واریاں۔ اج تیک گنتیوں باہرے ہندو مرید شاہ عنایت دی درگاہ دے سیوادار نیں۔

شاہ عنایت دے حاطے وچ تھانوں ہندواں دیاں بہوں ساریاں قبریں ملسن، جیہڑیاں پکیاں نیں، اُتے قران دیاں آیتاں والیاں چادراں چڑھیاں ہوئیاں نیں۔ فقیر فرقو وٹ دی تھاں بندی کی اکائی دا موہری ہوندا اے۔ ایہا گل ای تاں جھوک دے اُچارے یا سدویوں وسپے دا مول بنی۔ ایسے چیز تُوں کچھ پات دی سویں کھادے دماغاں نہ منیا۔ ملوانے، پیر، قاضی، فیوڈل تے باتشاہ جو گئے سن تے اوہناں ایس وچار لہہ موجب اُسرے وسپے دی اٹ نال اٹ وجاتی۔ جی ایم سیّد دا آکھن اے:

1- صوفی دا سنیہا اوس ویلے اورنگزیبی ورتارے توں جی مذہبی کڑواہ تے کچھ پات

دیاں جڑھاں پنڈا پیا سی جیہناں وِچ ملوانے، پیرتے حاکم دا لاجھ سی۔

2- صوفی دے سنگ دا رنگ پھیلا سی۔ ہندوستان دے سنیا سی تے بُدھ مت دے بھکشو وی ایہا رنگ پاندے سن۔ (ملاں رنگ پُوج اے، رنگ اُتے ای تاں اوہ لڑدا اے۔)

3- صوفی مذہب تُوں بندے تے رب دا ماملہ دسداسی۔ ایہدے وِچ مُلاں دے دخل دا حق نہیں سی مند۔ انج مذہب تے سیاست وکھو وکھ ہو جاندے سن۔ ایہہ ورتارا مُلاں تے حاکم دی موت سی۔

4- صوفی عنایت نے مُلاں دی سوچ والے مُسلمیناں تُوں کھری قوم نہیں نیا۔ ایہناں تُوں گھسے تے کچھڑے جاتا۔ صوفی ورتارے وِچ تاں ہر سُچا بندہ مومن اے بھادیں اوہ جیہڑے مذہب دا مرضی ہووے تے ہر کھوٹا بندہ تھوڑکیا ہویا۔ ایس وِچ ای تاں کھلی سوچ، منگھ بھنائی، پیار، گل اِکائی تے مذہبی ایکتا دا بھیت لگیا ہویا سی۔ ایسے تھک ہر کرودھ، ونڈ وکھرے، دُوئی تے سوڑ دلی دی موت سی۔

صوفی عنایت تُوں آپنے وچاراں نال عشق سی۔ اوہناں تُوں دُشمن دی فوجی جنگی طاقت دا پتہ سی۔ پر ہار جت توں اچت صوفی نے سبھ تھیں اگدیں آپنی سوچ واہ تے کھری وچار لہبہ دے پرچار دے پر بندھ کر دتے۔ اوہناں جنگ چھڑن توں اگیتے ای دھیان رکھیا جو سارے اُتھل کار جھوک وِچ ای نہ ہون۔ ٹور و تو نہیں اوہناں تُوں تھاؤں تھائیں۔ انج ہی کوئی ضلع کوئی پنڈ نہ رہوے اوہناں دن۔ اُتھل سپاہیاں دی گھنی لوڑ ہوندیاں وی اوہناں آپنے سوچ مورچے دا ودھارا نہ کھنجایا۔ اوہناں نے جگ جگ کے سوجھواناں تے وچار واناں تُوں لڑائی دے پڑتوں کوہواں دُور وکھ وکھ جائیں گھل دتا۔ ہُن جنگ دا سٹہ جو وی ہووے وچار واہ دا پڑ نہ سکھنا رہوے۔ سانجھ ورتن دی وچار لڑی لوکاں تُوں آپو وِچ جوڑ دی رہوے۔ ”بھوئیں اللہ دی“ والی گُوک مٹھی نہ

پوے۔ ”جو کھڑے سو کھاوے“ دا وچار جگدا رہوے۔ ہُن وی آہندے نیں سِندھ وِچ اک پُراٹھ شاہ عنایت دے فقیراں تے سنکتیاں دا اے۔ تن سو ورھے لنگھ جان مگروں وی ایہہ لوک اوہناں دی درگا ہے نہیں آوندے، کوئی چُکھے تاں آہندے نیں:

”مُرشد نے جھوک آون دی مناہی کیتی سی۔“

حاکماں جھوک تاں اُجاڑ دتی پر اوہ پنڈ پنڈ کھنڈے ایہہ سُرت وان جی نہ مُکا سکے۔ ہوکا پھیریا گیا، جے کوئی صُونی دا سر لیاوے تاں بیچ روپے انعام لیسے۔ پر کدوں تیک؟ کئے گُو؟ جگت وچار اِنج تاں نہیں ڈتے جاسکدے۔ گل بنی کوئی نہ۔ پھیر ہوکا ہويا جیہڑا کوئی وسنتی کپڑیاں چ دسے قتل کر دتا جاوے۔ کئے مرے؟ کنیاں ناواں کھٹیا؟ پتہ نہیں۔ اینا ای پتہ اے فُدرت ایہناں ملوان حاکماں اُتے ہسدی رہی۔

پھیر حکم ہويا جیہڑے بندے دیاں اکھاں رتیاں ہوون اوہنوں چوٹ مارو۔ جے ”اللہ“ آکھے تاں سمجھو صُونی اے، مار دیو۔ سر لیاؤ تے پیسے لیاؤ۔

ورھیاں تیک ایہہ ہوندا رہیا تے مگیا اودوں کتے جا کے جدوں دلی وِچ محمد شاہے تخت ملیا۔

شاہ عنایت دے ایس گھول نُوں تزن پکھاں توں ویکھیا جاسکدا اے:

1- اوہ بندیائی دوست، فرتے بند یوں مکت تے امن امانیں رل وِن دے اگوان

سن۔

2- اوہناں نے مُغل راج دے ورودھ گھول کیتا جیہنوں اجوکی بولی وِچ قوم بند گھول آکھدے نیں (اوہ قوم لئی لڑے کہ میل لئی؟)

3- اوہناں دا گھول جاگیر داری دے خلاف تے سائنجھی ملکہ دے حق وِچ سی۔ اج ایہنوں لوک گھول (اُردو وِچ جمہوری جدوجہد) آکھیا ویندا اے۔

[اِنج شاہ عنایت دی جھوک لہر قوم بند لوک لہر سی جیہنے راس والی دے آون مگروں

رل ورتن داناں دھارنا سی۔ پر ایہہ سارا کجھ تاں تن صدیاں مگروں ہوناسی [؟]
 ایس لہر دی اک ہور اچھی گل سی جو ایس لمی لڑائی بچ کسے اک واہک نے وی
 ہتھیار نہ سٹے۔ نہ کوئی خُمر بنیا نہ کسے سُلطانی گواہی دی لعنت کھٹی۔ اُتھل کار لوک
 لڑدے رہے، وڈھیندے رہے۔ توپاں نے سارا شہر بھر کر دتا۔ اک لاکے ہر بندہ
 ساڑ کے سواہ کر دتا۔ لائبریری، مسیت، قران شریف، حدیث دیاں کتاباں سبھ دانست
 پٹ دتا۔ 24 ہزار اُتھل کار کٹیج مرے، پر کسے دل نہ چھڈیا، کوئی دُشمنناں دا سُونہا نہ
 بنیا۔ منکھ اے، ایڈی وڈی تے ویہار پلٹاؤ لڑائی بارے اسیں وار دے پنیاں اُتے
 چجویں دُھکویں اکھراں ای نہیں اُلک سکے۔

اک ہونی سر پر ہوئی، اوہ ایہہ ہی کلہوڑے لدے ہوئے، مُغل تے ٹالپر جاندے
 ہوئے، انگریز گئے۔ ایہناں چکھے دیسی لوک وکھ وکھ وردیاں بچ حاکم بنے۔ پر ایہناں
 نوں کوئی نہیں جاندا، کوئی ناں نہیں لیندا ایہناں دا۔ دوجے پاسے صدیاں لنگھن مگروں
 وی ضلع ٹھٹھے دے جھوک شریف بچ جیوندے شاہ عنایت شہید دی قبر واہکاں دی ازادی
 دی واج اے۔ لوکیں دُوروں دُوروں آ کے شاہ شہید دی خاک توں پھل واردے
 نیں۔ ایہہ کم رهندي دُنیا تیک ہوندا رہنا اے۔

شہیداں دے ایس گُستان دی صفت اے اتھتھے بھوایں مُراد منگن جاؤ یا ہائی گیٹ
 سمجھ کے ایہنوں وڈیاون، آپنے آپ نوں ایہہ چکھے بنا نہ رہسو، ”میں کون ہاں؟ کبھی
 صف وچ ہاں؟ کبھی نال ہاں؟ قول دیاں پُوریاں شہیداں نال کہ قرآن دے
 منکراں نال؟“ ایہہ سوال بھوایں اُگھڑ کے جاگن یا نچھے پر 24 ہزار انساناں دی
 شہیدی اپنے کارناں پاروں تہاڈا دھیان آپنے ول چھکسی سر پر۔

اجے ایہہ کتھ مگی نہیں۔ ویکھو بندہ تاں سر کڈھ چُنیا سن نیں اپنی مل ملکہ دی
 رکھ لئی کوہن آستے، پھیر اوہدے لہو نال تاں نہیں سن نیں چھوہ بھر جانا۔ مایا دا بچ چھٹ

برابر وی نہیں سی اوہدے وِچ۔ اوہ تاں اُتھلکاراں دا اُتھلکاری۔ عاشقاں دا عاشق، صوفیاں دا صوفی، سانجھ ورتاں دا سانجھ ورت، شہیداں دا شہید۔ ایس لئی شاہ عنایت دا سر نیزے اُتے ننگ دتو نہیں پورے ٹھٹھے وِچ پھراون کیتے۔

شہید دا سر خلقت نوں ڈراون تے ویہر، نابری دی بھینڑی اخیر دکھاون لئی گلی گلی تے محلے محلے پھرایا گیا۔ (مورکھو شہید آپنے لوکاں نوں آپنا دیدار کران لئی جہا تھوں ایہہ ای کم لیندا اے۔ خلق پریمی آپنی خلق دے اخیری درشن اِنج ای کردے نیں۔)

پر جاگیرداراں دا کلیجہ اَجے وی ٹھنڈا نہ ہويا۔ سڑکن نہ مکی اوہناں دی۔ ہوچھ دی پوری نہ پئیو نیں۔ دھنگان دی دھنڈ نہ سکيو نیں۔ شہیداں دے اگوان دا سر ٹھٹھیوں دلی گھلن دا فیصلہ کیتو نیں۔ اُنجے ای نیزے اُتے چاڑھ کے جیویں پہلاں پھرایا سن نیں، ٹھٹھے دی گلیو گلی۔ ہُن 48 دناں دا پنہہ سی۔

ایس پنہہ وِچ کدیں نہ نون والا سر چُپ نہ رہیا۔ قرانی آیتاں تے حافظ دے شعر پڑھدا رہیا نال آپنی شاعری وی رچدا رہیا۔ بے دھڑسر۔ شہیداں دا سر بولدا اے۔ شہید شہید ہو کے وی شاعری کردا اے۔ شاہ دے بے جان سر دی شاعری نوں ”بے سر نامے“ دا سرناواں ملیا۔ ایڈی شان والی مثنوی ایہہ شان والا سر ای آکھ سکدا سی۔

اوہناں دی ”مثنوی بے سر نامہ“ وِچ اوہناں دی لہر تے اوہدے وِچ واریاں چنداں دی گل اے۔ سندی دے مشہور شاعر بیدل نے ”مثنوی وِکشا“ وِچ شاہ دی ایس مثنوی دا دسیا اے۔ آکھدے نیں دھڑوں دکھ کیتے ایس سر نے گل ست سو شعر آکھے سن، پر اوہ سبھے لوکاں دے ذہناں توں گواچ گئے نیں۔ مساں اک دو چونواں ای کتے کتے چھپیاں نیں جیہناں بارے ڈاکٹر محمد علی مانجھی صاحب نے آپنے پی ایچ ڈی دے سند نامے وِچ تے محبوب علی چنانے آپنے مضمون ”شاہ شہید صوفی“ وِچ لکھیا اے۔

اوپا کجھ ای اسپیں استھتھے تھوڑا باہلا نقل کرسائیں۔ ساڈی جانکاری دے سوتر جو پورے نہ
ہوئے:

من بغیر تو نہ پنم در جہاں، قادرا پروردگارا جاوداں
چوں بجز تو نیست در ہر دو جہاں، لا جرم غیرے نباشد در میاں
من ترا دانم ترا پنم ترا، خود ترا کئے غیر باشد اے خدا
اولی و آخری تو اے احد، ظاہر و باطنی و بے عہد
ہم نہاں و ہم عیاں پیدا توئی، ہم درون گنبدِ حضرت توئی

میں تیرے پنا نہیں دیکھدا جہاں تُوں

اے قادر اے پروردگار سدا دے

میں تینوں جانناں تینوں دیکھناں

خود تینوں غیر کیوں کیتا جاسکدائے اے خدا

تُوں ای اول ای تُوں ای آخر

اے احد۔ تُوں ای ظاہر تُوں ای باطن

ویلے دی باندھوں بغیر (اکال)

گجھا وی، گھلا وی، تُوں ظاہر

ہرے گنبد وچ ای تُوں

شہیداں دے شاہ داسر دلی دے دربار باتشاہ تُوں ڈھویا کر کے اڑایا گیا۔ سراسر
دے ڈھوئے مُعلل باتشاہاں دے من بھاوندے ہوندے سن۔ بھاویں اوہناں دے
بھراواں دے ای ہوں۔

اوتھوں اجمیر دے خلیفیاں نے اپنے رسوخ نال ایہہ سسر لے کے شاہ عنایت
دے فقیراں تُوں دے دتا۔ اوہناں بڑے آدر نال ایہنوں جھوک اڑایا۔

انج وی شاہ عنایت دے روضے تے گنبد دے باہر دُدھ پتھر دا سینی درگا چھوٹا
چونترا بنیا ہویا اے۔ آہندے نیں ایہہ مُبارک سر دبن تھیں پہلاں اتھے دھریا سن
نیں۔

ایہہ گل میرے لئی نویں اے جو سندھ دے گھٹ ودھ سارے اولیاء آپنے مالمیاں
تے وچار دیہار دا مُڈھ شاہ عنایت دی جھوک شریف نُون ای مُتھ دے نیں۔ سبھ دیاں
جڑاں اوتھوں ای چنگریاں نیں۔ ایڈے ناواں، ایڈیاں دُھماں تے ایڈے چوکھے
مُریاں والے لوکاں دیاں رُوحاں علم گیان دے ایسے سوئے توں ای پچپاں نیں۔
ایہناں سبھ نُون سلام، ایہناں دے سکھاوان ہار نُون سلام۔

میری پڑھت اپنی نہیں جو میں شاہ عنایت دی سوچ نال جڑے ایہناں ولیاں دی
شاعری وچ شاہ شہید دی وسپی معاشی سکھلائی نُون اوہدے پورے پھیر وچ جان
سکاں۔ پر اپنی سُر ت مینوں سر پر ہوئی اے جو سائیں رکھیل شاہ، صادق فقیر، بیدل فقیر،
روحل فقیر، مصری شاہ، فقیر ولی محمد لغاری، یکس فقیر تے مراد فقیر اوہناں دی چلائی لڑی
دے درویش تے اُچ درجے دے شاعر نیں۔ سائیں رکھیل شاہ نُون بیعت لئی
بلوچستان توں جھوک شریف شاہ عنایت شہید دی درگاہ جاوَن دا حکم ہویا سی۔ ساڈے
جیکب آباد دے سر کڈھ درویش تے بلوچی شاعر پہلوان فقیر (ڈومکھی بلوچ) وی ایسے
وچار لڑی دے سن۔ ایہناں ساریاں دے کلام وچ وسب سار دے ماٹے اے
جاچہ ہاراں جاچنے نیں۔

شاہ عنایت دی اصل، تسپے بھری تے جگلیں لمی پڑتال تاں اوہناں دے مقبرے دی
اُساری مگروں چھبھیجی۔ اوہناں دا سر دھڑ توں دکھ کرن مگروں اوہناں دے روح نُون
تپاون دی سزا چاؤ ہوئی۔ اوہناں دی سکھیا نُون اوہناں توں دکھ کرن دا کم چھوہو
نیں۔ اوہناں دی وچار لیہہ، اوہناں دی حیاتی دے تت نُون اوہناں دے وجود توں

کھسن دا دھرو چالو کیتوئیں۔ اُنجے ای جیویں پورے ہندوستان وچ مہاتما بُدھ نے باہمن مت دیاں پُولاں ہلا دتیاں سن۔ اوہناں پہلی واری اک اچیے مذہب دی ینہہ دھری جیہدے وچ خُدا نہیں سی۔ چرچ تے مندر نہیں سی۔ سچائی تے بندے وچکار پنڈت، مُلوانا نہیں سی۔ باہمن دی باتشاہی ٹھپ ہو گئی سی۔ بندہ آپنے سوچن سمجھن تے چھیکڑلا سچ لکھن لئی ازاد ہو گیا سی۔ جدوں باہمن اُنوں اُکا پُھکا بھانج ہوئی تے مہاتما بُدھ دیاں وچاراں دی چڑھ مچی تاں اوہناں اک نواں چلتر کھیڈیا۔ اوہناں نے مہاتما بُدھ دا ورودھ جھڈ دتا تے اوہناں اُنوں دی آپنے دیوتیاں وچ اک دیوتا من لیا، جانے اوہناں اُنوں آپنا دس کے اوہناں دے وچاراں دا تت ست مارن لگ گئے۔

ایہا گجھ ای اتھتھے صوفی شاہ عنایت نال ہويا۔ جاگیرداراں، پیراں تے حاکماں نے شاہ شہید دی وچار لاگ مُکان لئی اوہناں نال جھٹاپٹ آپنا آڈھا چھڈ دتا۔ اوہناں ہُن اک قبر نستی کرنی سی۔ ایہہ کم اوہناں دا دو روپیاں دیاں اگر پتیاں پورا کر دتا۔ اگر پتیاں ایس پورے ہندوستان وچ سُر ت مت اُتے خشبودار دُھوں دی اوہ موٹی پرت چاڑھ دیاں پتیاں نہیں جیہدے نال ایس تپے وچ آون والا ہر نواں وچار، ہر نواں پتیار، ہر نویں کاڈھ گھٹی کے مر جاندی رہی اے۔ شاہ عنایت دی سوچ واہ اُنوں بڑی کاراگری نال اگر بتی دے دُھوں وچ ولھیٹ کے پور دتا گیا۔ (لوبان دے دُھوں نے مڈھلی وسیل اتھل دے دعوے دار یسوع مسیح دے سانجھ ورتن دے وچاراں دا سنگھ گھٹ دتا سی، تے اگر بتی دے دُھوں نے شاہ عنایت دے رل ورتن دا۔)

ہُن اوہناں دا دربار اے۔ قبر اُتے وڈیاں وڈیاں مہنگیاں چادراں نیں۔ چادراں اُتے پھل بُوٹے نیں۔ ایہناں وچ آہتیاں دُعاواں نیں۔ مزار اُتے مہنگے کپڑے پاون، اگر بتیاں دُھکھا کے خشبوئیں کرن تے چاندی دے بُوہیاں دے بھار تھلے مخلوق دے دماغ ڈل کر کے اوہناں اُنوں دُرداں وظيفیاں ختمناں، نذراں نیازاں اُتے لا دتا

گیا اے۔ اوتھے ہُن اوہناں دے آپ وساہ سِکھان والے 'لوک گھول' دا ناں نہیں لیا
جاندا۔ سگوں اِنج دا صبر کرن دی پکی کیفیت جاندی اے جیہدے وچوں موت دا ذائقہ
آوندا اے۔

صبر سکون دیاں پکیاں کردے سجادیاں تُوں اُچھے برکتی کپڑے پوا کے مُنڈے دین،
ریزق دی تنگی مُکان تے مُراداں پُوریاں کران دی طاقت بنا دتا گیا اے۔ جیوندے
عنایت خریدے نہ گئے تاں اوہناں دے مقبرے دی ٹلرے پپسیاں دی شوٹ کر کے
دلی مُراداں خریدن دی ریت رُ پئی اے۔ ہُن عرس ویلے نیاں تے سچ دے ایس گھر
تُوں لوہلیاں لنگیاں، آتراں بچیاں تے منگتیاں دے ڈیرے وچ بدل دتا جاندا اے۔
جھوک دی جنگ، 24 ہزار اُتھلکاراں دی شہیدی تے ساجھی واہی بیجی دا نواں نوہکلا
وچار پھکا ہو ہو کے گواچدا پیا اے۔ ہر ورھے عرس لگدا اے۔ دھالاں پیندیاں نیں
گھننگھر وچھنکدے نیں عارفانہ کلام گنویں جاندے نیں۔ اِنج دے قرانی وزیر، صدر آ
کے قبر تُوں اپنے پلینت تے دھروئی ہتھیاں نال نھواندے نیں۔ شاہ شہید تُوں ایہہ منے
پرَو نے گوڑے اپنے وچوں دسدے نیں۔ ریڈیو، ٹی وی اُتے شاہ دے عرس دی لاش
دکھاندے نیں۔ اِنج اوہناں دی سوچ تُوں رولے رپے وچ اکھ تک تے کن دے
چسکیاں وچ ڈوب دیندے نیں۔ ورھے دے ورھے شاہ عنایت دی رُوح تُوں تسپے دا
ایہہ تماشہ اک نہیں دو نہیں تن سو سال توں پیا ہوندا اے۔ قُربانی لئی پُورے دند
سنگاں دا پلپا ہویا دُنہ۔

فروری 2010 وچ جدوں میں جھوک بچ شاہ عنایت دے مزاروں بنے لوکاں تُوں
ایس جنگ تے ایہدے کارناں دا چچھدا ساں پیا تاں پنڈ واسیاں مینوں اِنج ڈٹھا
جیویں گلستان سعدی وچ کھوتیاں تُوں ویکھیا جاندا سی۔ تئیں کسے لاہمیں وی جھوک
شریف تُوں جاو تاں راہ وچ جُہانوں کوئی پھٹی، کوئی میل پتھر نہ وکھالی دیسی جتھوں

تُسیں جھوک شریف دی سیدھ تے پندھ جان سکوں۔ دربارِ چ پیر دھرو تاں سبھ توں پہلاں اک مُورکھتا بھری صُوفی دُشمن پھٹی ساہمنے آوسی جیہدے اُتے لکھیا اے، ”عورتوں کا داخلہ ممنوع ہے۔“ دربارِ چ شاہ تے اوہناں دی سکھیا بارے کوئی شئے نہیں۔ پُوری جھوک وِچ اوہناں بارے کوئی پرچہ، کوئی ورقہ، کوئی کتاب نہیں۔ ٹھٹھے وِچ وی کوئی کتاب گھر نہیں جتھوں شاہ دے وچار لہدے ہوں۔ ایڈی لمی تے وڈی لڑائی بارے لوک سُلکھ نہ ہووے کدیں ہونئیں سکدا پر مجال اے جو کتے اک لفظ وی سُنن بولن وِچ آندا ہووے۔ سبھو کجھ بڑے وڈے پر بندھ نال مٹا دتا گیا اے۔ اوہناں تُوں دھی پتر دین تے دولتاں وِچ وادھے کرن والا عام جیہا پیر بنا دھرن لئی ہر داء ورتیا گیا اے۔

ساڈے اتھے سینکڑیاں مُرداراں، مل ماراں، ڈاکواں تے لوٹواں تُوں ہیر و بنا کے نصاباں راہیں پڑھاندے نیں۔ ان رگت دھاڑواں دے دھاڑے ودھا چڑھا کے دسے جاندے نیں پر شاہ عنایت شہید جیہیاں ہستیاں دا ناں سکولی کتاباں دے نیڑیوں نہیں لگھن دتا جاندا۔

ایہہ وی اٹل سچ ہے جو شاہ عنایت شہید دا سارا ویہار پلٹاؤ تے گھر چ سٹن دے چکھل پیرے فیوڈل جتناں دے ہوندیاں وی اوہناں دے ناں نالوں شہید دا لفظ نہیں لایا جا سکیا تے نہ ای قبر دی چوکھنڈی وچلیاں گنج شہیداں ناں دیاں ست وڈیاں وڈیاں سانجھیاں قبراں دا چان کھلیا جا سکیا اے..... تے شہید لفظ دا کارن تاں عنایت دی حاضری لئی خلقت چکھدی ای رہسی.....

توڑ کیتا پاون دے دن تائیں۔

مزدک

شہیدی 528ء

پنجویں صدی عیسوی وچ مزدک دے آدر ونے نال توں اک نگری اُتھل لہر اُٹھی۔ اسیں جدوں اُتھل آکھدے آں تاں ساڈا ارتھ اِکبویں صدی دی اُتھل نہیں ہوندا۔ نویوں نویں مشین کاری تے ات اجوکے ورت و سپے دے جگ دی اُتھل نال پنجویں صدی دی اُتھل دا کیہ جوڑ۔ ایس لئی مزدک تے اوہدی اُتھل لہر نوں پنجویں صدی دے پچھوکر وچ ہی ویکھنا چاہیدا اے۔ تے اسیں ایران دے اوس ویلے دی گل پچے کردے ہاں جدوں او تھے ساسانی راج ہوندا سی۔ قباد او تھوں دا بادشاہ سی۔ اوس زمانے دُنیا دیاں دو وڈیاں شاہیاں ایران تے روم ای ہوندیاں سن۔

مزدک اپنے ویلے دی وسیب ورت (سوشیو اِکنا مک سسٹم) دے سوت مالی، سیاسی، مذہبی وچاراں دا موڈھی تے آگواے۔ ایہہ زرتشت مت دی نرول سدھاری ہوئی شکل اے۔ ایہہ لہر ساسانی بادشاہ قباد دے زمانے بڑی پسرگئی سی۔

بام داد دا پتر مزدک آپ اک زرتشتی مولوی سی۔ ایہہ مُو بد اکھواندے سن۔

مزدک تے بلوچاں دا ضرور کوئی سانگا ہے، ایہدی دس میرا دل تاں پاندا ای اے کجھ مزدک دی کہانی آپوں وی سینتراں مریندی اے۔ ایس لئی میں دوہرے چاء نال ایہہ کتا بڑی پیا لکھدا ہاں۔ وڈا نشانہ تاں میرا ہن تائیں دے انسان عاشقان دی

سرناولی جوڑن ای ہے۔ سمجھ لوو ایس خاہش نال بی ایہہ بلوچی انسانی (انسانی وی تے بلوچی وی؟) پوتر ساٹگا دھرانت تیک بنیا رہوے۔

مزدک تے اوہدے وچاراں بارے اُتتی جانکاری نہیں لہدی جتنی ہونی چاہیدی اے۔ میں فردوسی، طبری، خیال امر و ہوی تے براؤن دی چونکڑی توں اپنا کم چلایا اے۔ وڈا سوما میرا فردوسی اے۔ خیال امر و ہوی نے پی ایچ ڈی دی ڈگری تہرانوں لئی تے اپنا کم فارسی وچ ”عقائد مزدک“ دے سرناویوں چھاپیا۔ کتاب اوہناں پرچول دے اجوکے مہاڑاں سر لکھی۔ ایہہ کتاب ہُن اُردو وچ تاں کیہ فارسی وچ وی رکتوں نہیں لہدی۔ پھیر میرے اپنے ویلے دی سوجھوان فہمیدہ ریاض نے مزدک اُتے ناول دی شکل وچ گجھ تھوڑا جیہا لکھیہا۔ ایہناں سارے بوہیاں توں پچکا پچکا لین نال ایہہ گجھ جوڑیا اے، جو تہاڈے ساہنے ہے۔

ساڈے ایس تپے وچ چر جگ پہلاں زرتشتی مذہب ہوندا سی۔ ایہدے کئیں موہری سن۔ اک موہری مزدک وی سی۔ زرتشتی مذہب مُسلمانی توں ڈھیر چر پہلاں ہويا۔ ساسانی بادشاہ قباد بڑا وڈا زرتشتی سی۔ مزدک ایہدے زمانے ای ہويا، بڑا ہمتی تے ٹل وان۔ ایہنے اپنا زرتشتی مذہب دے نبی ہون دا ڈھنڈورا کر دتا۔ نالے وسب سیوا دے وڈے وڈے کاج چھوہ دتے۔ ایہدی مڈھلے رل ورت پاروں دھم اے۔

مسیح توں پنج سو ورھے پہلاں پُراتن پارس وچ بخانشی راج ہوندا سی۔ پر ایہہ راج نہ تاں ساڈا مڈا اے تے نہ ای ساڈے نوجواناں لئی ایہدے وچ کوئی چس سواد اے۔ بخانشی زرتشتی زمانے دا بڑا ہرمن پیارا تے پرسدھ حاکم سی۔ ہوندا ہوئی۔ کیہ کریئے پھیر؟ اسیں تاں بخانشی دے پارس، چڑھدے بلوچستان تے تُرکی دے گجھ حصیاں دے حاکماں دیاں چیتیاں (memoirs) دیاں اوہ سطراں ویکھدے ہاں جیہڑیاں پنجویں صدی مسیح توں پہلاں دیاں پہاڑی گھندراں وچ تے اُرانہہ پرانہہ پتھراں اُتے

اُکریاں ہوئیاں نیں۔ ایہناں سٹراں دی بولی اج دی بلوچی نال ڈھیر رلدی اے۔
 اسیں اتھے ایہدیاں پُرانی نویاں دوویں شکلاں سائجھیاں کردے آں:
 پُر اتن بولی:

شی کشایارش، منا پتا
 وشتاسپ، وشتاسپاہیا پتا ارشم
 ارشم ہی آ پتا آ رہیا ارمن،
 آریا ارمن ہی آ پتا چش پش ہی آ پتا ہخامنشی
 اجوکی بلوچی:

گشی خشیارش، منی پت ات
 وشتاسپ، وشتاسپ آ نہی ء پت ات
 ارشم، ارشم آ نہی پت ات، آریا ارمن،
 آریا ارمن آ نہی پت ات، چش پش
 آ نہی پت ات ہخامنسی

اُلتھا:

ہشایارش کہندا ہے
 میرا پیوسی وشتاپ
 وشتاسپ دا پیوسی ارشم
 ارشم دا پیو
 سی آریا ارمن
 آریا ارمن دا پیوسی چشپش
 اُس دا پیوسی

بھانسی

پُراتن بولی:

بگ وَ زَرک اهورمزدا، اہیہ ایہام بومیم ادا،
اَوَمَ آسنام اداہیہ مرتیم ادا،
ہیہ شیا تیم ادا مرتہا

اجوکی بلوچی:

اھورمزدا یک مزن بگ، آنہیا
اے زمین و آسمان دات آنہیا مردم دات،
آنہیا شاتی داتہ مردما

اُلتھا:

تے مزدا دا اونھال دا وڈا وگ سی
اوپنے زمین اسمان دتے
انسان دتے
اوس نے خوشی دتی
انسان نوں

اسیں تاں اوس جگ دے پورے اک ہزار ورھے مگروں دی گل پئے کردے
آں۔ چوتھی صدی عیسوی دے ساسانی وارے دی۔ ایہہ وارا بلوچستان، منجھ ایشیا، بلخ
تے ہندوستان دی وار وچ بچھیاں ٹھکیاں جاگیردار شاہیاں وچوں گنیا جاندا اے۔
زرتشت مت نوں شاہی مذہب دا درجہ سی۔ خُدا دا ناں یزدان رکھیا ہویا سن نہیں تے
اوستا اوہناں دی مذہبی کتاب سی۔

زرتشتی مذہب دی جانکاری توں سانوں مزدک تے مزدکی مت بارے ڈھیر گلاں دا چائن ہوسی۔ ایہہ تاں اسماں دسیا ای ہے جو زرتشتی مذہب مُسلمانی توں پہلاں دا اے۔ اہورا مزدا ایہناں دی بندگی دا سبھ تھیں اُچا اُخدا سی۔ اہورا چائن توں آکھیا جاندا اے۔ مزدا دے ارتھ نیں دانائی، سیانپ۔ واہی نیگی جگ دا ایہہ مذہب تن مُڈھلے قانوناں اُتے کھلہا سی: نیک سوچاں، نیک گلاں تے نیک کم۔ سبھ تھیں اگدیں ایہہ مذہب ہنما مشیاں دے زمانے وکھالی دتا۔ ایہدے وچ دُعاواں پڑھدیاں تن واری ہتھ دھوتے جاندے سن، تن واری مُونہہ دھوتا جاندا سی۔ تن کڑولیاں کپتیاں جاندیاں سن۔ گلیاں اُنگلاں کنناں تے گچی دے چکھلے پاسے تن واری پھیریاں جاندیاں سن۔ تن واراں گلیاں اُنگلاں داڑھی وچ کھویاں جاندیاں۔ اِنجے مُر گلا ہتھ سر دے والاں اُتے پھیریا جاندا۔ چلی چ پانی لے کے ارکاں تیک دگایا جاندا۔ پیر وی تن وار دھوتے جاندے۔ پھیر کتے جا کے بندہ اگ پُجالئی تیار نیا جاندا۔

زرتشتیاں موجد دُنیا دا وجود تے جیون واہی نیگی نال اے۔ اوستا وچ آوندا اے، ”جیہڑے لوک دوہیں ہتھیں بھونئیں واہندے بیج دے نیں اوہناں جیہا قسمت نصیبے والا کوئی ہونئیں سکدا۔ جڑھ ساوی رہوے اوہناں دی تے خوشیاں گھر بھری رکھنئیں۔ پت ونتے، سر کڈھ تے برکتاں والے نیں جیہڑے ان بیج دے، سنج دے تے وڈھدے نیں۔ اُنھیرا تے مونجھ اوہناں دے گھراں تھیں دُور رہسن۔ اوہناں دے گھر سدا چائن نال بھرے..... اوہ اہورا مزدا دے سرج متے پورے کردے نیں۔ بچوں پکدیاں سار اہرمن (اپلیس) دا رنگ فق ہو جاندا اے۔ دانے گھریں آوندے نیں تاں بد ارواح زار قطار روندیاں نیں۔ ان پسدا اے تاں اُنھیرا، بدی تے اہرمن اوہناں دے گھراں توں کھٹاں کر جاندے نیں۔ ان تے آٹا اوہناں دی موت جو ہویا۔

مُوداں توں حَلَم سی اوہناں گھر گوشت نہ پکے۔ اچنجا اے مُود توں گوشت کھان

دی مناہی سی۔ اوہ پُورے ورھے دا دانہ پھکا ای گھر رکھ سکدے سن۔ انج ای اوہ کپڑے وی اونے ای بنا سکدے سن چنیاں نال اوہناں دا ورھا ٹپ جاوے۔ ایس دین مُو جب مُو بداں نُوں کار وپار دی گھل نہیں سی۔ پر اسیں ویکھسائیں اوہناں نے ہولی ہولی اپنے مذہب وچوں راہ کڈھ لئے ہوئے سن۔ انج زرتشتی مُو بداں اپنیاں مذہبی روکاں دے اُلٹ دُنیا دے دھندے وڈ لئے۔ اوہ اپنیاں ان گنت حویلیاں دے گوداماں وچ اناج بھری رکھدے۔ ریشم تے کینجواب دے کپڑے پاندے۔ آگن گھریں اوہ سادے کپڑے ای آوندے پر شاماں، راتاں اوہناں دیاں اشرافاں (وزرگان) اُمرواں دے محلے ای لنگھدیاں۔ جتھے اوہناں دے چوغیاں دی لٹک پٹک امیراں دے وڈ ملے وستران توں گھٹ نہ ہوندی۔

مُو بد تے وزرگ میل دا بڑا زور تے وچکا سی۔ اوہ بادشاہ گر سن۔ بادشاہ اوہناں توں نت ریکدا سی۔ جانے وسیب زرتشتی مولویاں دے چھے وچ سی۔ ایہہ مُلاں بادشاہ بناندے ڈھاندے سن۔ اسیں اوس ویلے دی گل پئے کردے ہاں جدوں میل بند ڈھچھ وچ فیروز دا پُتر قباد بادشاہ سبھ تھیں اُتے سی۔ اوہدا اک پُتر کاؤس سی، دُوجا خسرو تے تریجا ازم۔ ایس حکم چلائی وچ اوہناں توں مگروں سبھ توں وڈا مذہبی آگُو مُو بداں دا مُو بد آونداسی۔ پھیر چھوٹے مُو بد آوندے سن۔ ایہہ اوہ روحانی آگوان سن جیہڑے آگ گھراں دے پاہر و تے زرتشتی مذہب دے راکھے سن۔ حاکمی وچ آپ غرضاً اشراف میل سیری سی تے حاکم میلاں وچ گنیا جاندا سی۔

ایہناں میراں مُعتبراں تے مُو بداں دیاں بیویاں دو قسماں دیاں ہوندىاں سن۔ اک اصلی، جیہوں زن پادشائی آکھیا جاندا سی، مطلب پہلی بیوی جیہڑی اصل مٹی جاندی سی۔ ایس توں اڈ اوہناں دی اک ہور یا کنیں دُوجیاں زالاں دی ہوندىاں سن، جیہڑیاں زبیریاں نوکرائیاں ای نہیں رناں دی ہوندىاں سن۔ ایہناں نُوں اوہ زن چکاری

آکھدے سن، جانے خدمت گار بیوی۔ ایہہ لوڑ پین تے یاراں بیلیاں تے رشتے داراں نُوں مانگو یاں وی دتیاں جاسکدیاں سن۔ ویاہ او تھے اصلوں ہوئی عمرے کر دتے جاندے سن۔

ایہناں سارے سرداراں تے مُوداں نُوں واہیوان پالدے سن۔ تھلڑے میلاں دی گین واہیوان رلیاں ای پوری ہوندی سن۔ ایہناں نُوں اک حساب نال غلام دی حد تائیں بیٹھاں رکھیا ہوندا سی۔ اوہناں غلاماں دی حد تیک جیہناں نُوں اج کھیت مزدور آکھدے آں۔ اوہ مالکاں ولوں ونڈیاں زیناں تے کم کردے سن۔ تے مالکاں نُوں ہالہ (خراگ، خراج) تاروے سن۔⁽²⁾

ویہار بہوں پکا پیڈا میل بند سی۔ میل بندی پڑھیاں دی سی۔ موچی دا پتر، پوترا، پڑپوترا جتا مرضی ٹل لالین موچی دا کم نہیں سن چھڈ سکدے۔ فیوڈل دا پتر فیوڈل ای ہوندا سی۔ بندے دی لاہی لٹھی عام سی۔ فردوسی نے شاہنامے وچ جی وی ات کھنی کیتی ہووے پر کجھ تاں ہے سی جیہدے اُتے اوہنے کہانی جوڑی۔ اوہ روم ول نوشیروان دے فوجاں چاڑھن دا لکھدیاں دسدا اے ایڈا خرچہ پیا جو پیسہ تھڑ گیا۔

بادشاہ دے لشکر دے حساب نال

تیہہ سو ہزار دی رقم گھٹ پیندی سی

بادشاہ نے حکم دتا سوداگراں تے واہیواناں توں لوڑیندی رقم اُدھار پھڑ لئی جاوے۔ اک موچی بادشاہ دے کوندے کول آیا تے کہن لگا، اوہ گل پیسہ دیوں لئی تیار اے سگوں چہل مردم ہر مری صد ہزار، مطلب چالی ہزار باراں سو درہم (40 ملین) دے سکدا اے۔ اوہنے ایہہ پیسہ دے دتا تے نال درخاس کیتی جو بادشاہ ایس پیسے بدلے میرے پتر نُوں سکولے جان دی اجازت دے دیوے تاں جو اوہ پڑھ لکھ جاوے۔ بادشاہ نے اوہدی ایہہ درخاس رد کر دتی۔ ایس واپری دا فردوسی نے انج جوڑ

بنایا اے۔ جوڑ وِج ساسانی باتشاہ اپنے سنیہا کارٹوں آکھدا اے جینے موچی دی درخاس
پیش کیتی سی:

با اوگفت شاہ اے خردمند مرد
چرا دیو چشم ترا خیرہ کرد
برو همچنان باز گردان شتر
مبادا کزو سیم خواهیم و زر
چو بازارگان بچہ گردد دیر
ہنر مند و بادانش و یاد گیر
چو فرزند ما بر نشیند بہ تخت
دبیری ببایدش پیر و ز بخت
ہنر یابد از مرد موزہ فروش
سپارہ بدو چشم مینا و گوش
بما بر پس مرگ نفریں بود
چو آئین این روزگار این بود

لوک بولی اُلٹھا:

بادشاہ نے سنیہا کارٹوں آکھیا او سیانیا
کیوں دیو نے تیری اکھ بند کر دتی اے
موڑ اٹھ اپنا
تے جا جیویں آیا ایں
مستے میں او ہدے کولوں
سونا چاندی منگن تے

آ جاواں

جے بزار دیاں لوکاں دے

بچے پڑھ گئے

تے میرے پتر نُوں تخت تے بہہ کے

بھاگاں والے منشی دی لوڑ پئی تاں

تاں اوہ موچی کول جاسی ہنر لین لئی؟

اودے حوالے کر لئی اپنے کن تے اکھاں سجا کھیاں

میرے مرن مگروں مینوں

پھنکار پیسی

کہ ایہہ سی دستور ایہدے دور دا

عام آدمی دا بچہ سکول نہیں جاسکدا سی، نہ دھوبی تے واہک اپنا جدی کم وٹا سکدے

سن۔ جاگیر دار نے جاگیر دار تے واہیوان نے واہیوان ای رہنا سی، پڑھیو پڑھی۔ ایڈا
بجھیا ٹھکيا مذہب وی ڈٹھا کسے پھیر کدیں؟ (سولائ صدیاں ہو گزریاں نیں پر ساڈا

فیوڈل اج وی خسرو بادشاہ واکن ای سوچدا اے۔)

نزا بادشاہ ای تاں ایہہ دیہار نہیں سی رکھ سکدا۔ ایہدے لئی اوستا (دھرم پوتھی)

دے چونکدار تے اگ گھر دے ٹھیکے دار مُوبد ٹپے بدھی بادشاہ دا ہتھ وٹاندے سن۔

بادشاہ ایس ات بھینڑے میل بند و بہار نُوں ربی منشاء آکھدا سی تے لوکاں توں ایہدی

منج کرواندا سی۔

ساسانی راج وچ لوکائی نال دھرو تے دھنگان انتاں نُوں بچے ہوئے سن۔ غلام

داری شکھراں تے سی۔ سارا پواڑا وی ایسے دا سی۔ فیوڈل اشرافاں دی جروان پاروں

واہک اپنے گھر بار تاں کیہ پنڈاں دے پنڈ خالی کر کے شہراں نُوں کھٹاں کردے

جاندے سن۔ انج شہراں ول انتاں دا اُچالا ہو گیا۔ پر شہراں وِچ وی اوس نمائی خلقت نال غلاماں والی ای کار ہوندی سی۔

شہراں دے ہر گلی کوچے وِچ کوئی نہ کوئی اگ گھر بنیا ہوندا سی۔ ایہہ اگ گھر مُوداں تے اوہناں دے چیلے چائیاں دے اڈے سن۔ ایہناں راہیں اوہ لوکاں دی کھوہ دھرو کردے سن۔ نمائی خلقت تھیں دھنگان نال چڑھاوے چڑھواندے سن۔ لوبھ تے دھکا اوہناں دے لُوں لُوں رچیا ہویا سی۔ اگ گھراں وِچ اوہناں دا دھیان اگ ول کیہ ہونا سی، اوہ تاں ہر آئے گئے تھیں اُگر ایہیاں کرن تے لگے رہندے سن۔ اوس ویلے بندہ سوچدا سی، ایسے سارے اگ گھراں دی کیہ لوڑ اے؟ عبادت خانے چنے چوکھے ہوسن مذہب دی عزت اونی ہی گھدی جاسی۔ ملوانے چنے ودھدے جاسن اوہناں دا آدر بھاء اونا ای تھوڑا ہوندا ویسی۔ طلب رسد دی سادہ جیہی گل۔ پر اوہ ایہدا اُپاء ایہہ کردے رہے جو ڈراؤ شیواں تے بلاواں دا وادھا کردے جاندے سن۔ اوہ اگ گھراں دے مانیاں دی گنتی وی ودھاندے جاندے سن تے وِرد وظیفیاں دے ڈھیر وی لائی جاندے سن۔

اچنبھا دیکھو، رِن (قرضہ) دین تے اوہدے اُتے لاہا (ویاج، منافع) لین دا رواج اگ گھراں توں تڑیا۔ مُوداں کول امیراں کبیراں دے وڈ ملے نذرانیاں تے غریب عُریاں دے یکے موٹے چڑھاویاں توں اپنی مایا کٹھی ہو گئی سی تے اپنا دھن جُڑ گیا سی جو اوہناں پوندتاں وپار قافلیاں تُوں دو جے شہراں تے راجاں اندر وِچن لئی اناج رِن کرنا چھوہیا سی۔ اوہ منافعے دا اک حصہ آپ لین لگے۔ مُڑ چھوٹے ہٹوانیاں تے پورھتیاں تُوں اناج یا سکے رِن کرن دا مُڈھ بچھا۔ ایہدے وِچ رِنی (قرضدار، دیندار) دا نفع نہیں سی ہوندا پر پسیاں توں ودھدی چیز وست اوہناں توں ای لئی جاندی

سی۔ (3)

اشراف میل کول نہ دولت دا کوئی حساب ہوندا سی تے نہ تریمتاں دا۔ امیر لوک کھان پین دیاں شیبواں وی وڈی پدھر تے لکا لیدے سن۔ ایسوں تیک جو کال بن کھلوندا سی۔ فردوسی آکھدا اے:

زُحُشْکِی ”خورش“ تنگ شد در جہاں

رزق لکان پاروں اوس زمانے کال پے گیا

وار دسوی اے، ”آذربائیجان دا حاکم نوشیروان دی پکڑ وچ آ گیا۔“ ایہہ حاکم اوہا بندہ سی جیہدی کہانی وچ اک بڈھڑی مائی دی گل وی آوندی اے۔ آہندے نیں اوہ بڈھڑی باتشاہ کول شکایت لے کے گئی باتشاہ نے سُونہہ کڈھائی تاں اوہ بڈھڑی سچی آہی۔ پھیر بزرگ لوک پیش ہوئے۔ اوہناں تھیں باتشاہ نے چُکھیا آذربائیجان دے حاکم کول رکنی دولت ہوسی۔ جواب ڈھیہا، ویہہ لکھ دینار۔ چُکھیا، ہور جمع جتھا کنے گو دا ہوسی۔ اوہناں آکھیا، اوہدے کول تیہہ سو ملین دینار نیں۔ چُکھیا، بیہریاں جوہراتاں دا دسو۔ دسیو نیں، پنج سو ہزار دینار (پنج سو ملین دینار) دے مُل دے۔ بھونیں رکنی گو سانبھی ہوئی سو؟ خوزستان، عراق، آذربائیجان چ کوئی علاقہ اجیہا نہیں جتھے اوہدے کنیں ویہیاں پنڈ نہ ہون، پھیر گھراٹ، سراواں، حمام واڈھو۔ مال ڈنگر؟ کہیو نیں، تیہہ ہزار۔ چُکھیا، غلام؟ بولے، اک ہزار ست سو رومی تے حبشی زر خرید تے چار سو لونڈیاں۔⁴

فردوسی نے بادشاہ دی بے حد حساب دولت انج دی سی:

اوہدیاں ہزاراں باندیاں سن جیہڑیاں چیتز دی چھٹاس واکن سبجریاں تے تازہ سن، اوہناں دے لک سونے دیاں پٹییاں ولیاں ہونیاں سن۔

باتشاہ دے زنان خانے دا فردوسی دسدا اے:

سجرے چیتز ورگیاں باراں ہزار ناراں اوس دے زنان خانے وچ سن۔

الہکار دگر دگر کردے رعیت دے گھراں وچ جا وڈے تے تلاھیاں لیدے۔

نہانی خلقت دیاں دھیاں بھیناں دھرو کے اپنے امیراں کول لے جاندے۔ امیراں دیاں خرمستیاں زوراں تے سن۔ مہن بے آکھو ہی رکنی گُو عیاشی کر لیدے ہونے نیں۔ اودوں عیاشی واسطے سمندری جہاز بنان والی گھن قومی لاک ہیڈ کمپنی تاں ہوندی نہیں سی، جیہڑی نواباں ملواناں نُوں جہاز بنا کے دیندی ہووے۔ پھیر اوہناں زمانیاں وچ کیرا تھائی لینڈ دے چکلے ہوندے سن۔ برطانیہ تے دوہی دے شاہنگ سینٹروی نہیں سن ہوندے اودوں۔ من لیا، پر اوس زمانے جتی گُو عیاشی کیتی جاسکدی سی اوہدے توں کتے چوکھی اوہ کردے سن۔

بطری نے اپنی وار وچ لکھیا، خسرو نوشیروان نے کر لاگو کرن گمروں کچھری کیتی، جے کسے نُوں شکایت ہووے تاں دسے۔ اوہنے مجھے تھیں پچھیا تاں اگوں سارے چُپ گرُپ، دوجی وار وی ایہو ہویا۔ جدوں بادشاہ تہجی واری آپنی گل دُہرائی تاں اک جنا اپنی تھاول اٹھیا تے بڑے آدر نال پچھن لگا، ”بادشاہ نے ایس خراج نُوں پکا دستور بنا کے کچیاں چیزاں اُتے لاگو کرن دا آکھیا اے۔ وقت گُزرن نال ایہہ اُگرا ہی کتے ظلم ای نہ ہو بیڑے۔“

بادشاہ گبیا، ”اولعتیا مرودا کہیناں وچوں ایس نُوں؟“ اوس آکھیا، ”مُنشیاں وچوں۔“ بادشاہ حکم دتا، ”ایہنوں قلمدان نال مارو۔“ اوہنے جے لوک سن اٹھ کھلوتے تے اوہناں اوس جے نُوں قلمداناں نال مار گھتیا۔ اوس ویلے ڈھکی کھلی چار چوحدی اک واج ہو کے بولی، ”خسرو تہا ڈا متھیا کر اصلوں نیاں بر اے۔“

ایس ڈراؤ نے پچھو کڑ وچ شاہ پور پہلے دے زمانے اک نواں مذہبی آگُو مانی اُگھریا۔ اوہ اوستا بڑی ودھیا جاندا سی۔ بڑا سچا ستھرا کلا کار سی۔ مانی نے اپنے آپ نُوں یسوع مسیح دا سبھ تھیں وڈا تے اتلا شاگرد دُھمایا۔ اوہدے نال توں اٹھی لہرتے عقیدے دا ناں ”مانی مت“ ہويا۔ مانی مت نے ایس وسیب ویہار نُوں انیا نیاں متھیا

تے ایہدی کرڑی ٹوک کیتی۔ ایہہ لہر اگ واکن پھیلر گئی تے بڑے تھوڑے ویلے وِچ دُور دُور تیک اپڑ گئی۔ اک اجیہی لہر جیہدے نال ساڈے ایس تپے دے غلام داری وسیب وِچ وڈی بھاجڑ مچ کھلوتی۔ ایہناں ویلیاں وِچ جدوں نویں مُلک چتے جاندے تاں غلام داری وسیب دے اُتلے میلاں نُوں ڈھیر دولت ہتھ لگدی پر نال نال وسیب وِچ ودھدی ہوئی بھیر سُوڑ وِچ وی کرڑائی آوندی جاندی۔ کئیں نابریاں ہوئیاں پر کوئی وی سرے نہ چڑھ سکی۔

میل بند وسیب اُتلے میل دی ایڈی پکی چھہ وِچ سی جو مانی چوکھا پڑ جیوندا نہ رہ سکیا۔ اوہ مُلیاں ہتھوں قتل ہويا۔ اوہدے پڑھائے دی کوئی لکھت نہ بن سکی۔ اوس توں چچھوں اوہدے منہار لُک چھپ گئے۔ کجھ لوک وطن چھڈ گئے۔ مانی دے منہار اینے گو ریک گئے جو مانی دیاں دسیاں گلاں اندرے اندر سینیاں وِچ لُکا کے مساں اپنیاں اولاداں نُوں ای دسدے۔ بام داد ناں دے مانی نے وی ایہا کجھ ای کیتا۔

مانی دا منہار بام داد روپوش (زیمیں بُرد) سی۔ اوہ اپنے عقیدے دے دوجے بھائی بندیاں واکن لُک چھپ کے مانی دے دین دا پرچار کردا سی۔ اپنے اتاریاں تے رت دیاں سانجھیاں نال۔ ایہو کجھ ای اوہ اپنے پُتر مزدک نُوں دی سکھاندا سی۔ اوہنے مزدک نُوں مانی دی سکھیا دتی۔ مزدک اگ پوجاں دا مُوبد (علماء) سی۔

مزدک اپنے پیو دا کلا کلا پُتر سی۔ (مزداد، مزدا دتا ہويا، جیویں کریم داد، رحیم داد، ملک داد، شہداد ہوندے نیں۔) بام داد نے اپنے ہونڈر ہیل پُتر مزداد (مزدک) نُوں مانی دے وچاراں نال چنڈ دتا۔ چھیتی ای مزدک نُوں اوستا ازبر ہو گئی۔ ایڈا وڈا علماء جیہڑا آپ اک مُعتبر مُوبد سی۔ شاہی دربار وِچ اوہدی وکھری تے اُچیری گُرسی ڈٹھدی سی۔ فردوسی دسا اے:

مزدک ناں دا اک بندہ آیا

جیہدا بول تے سیانپ بے مثل سی
 اوہ اک اٹھلا بندہ سی جیہڑا دانائی وٹڈا سی
 بہادر باتشاہ قباد اوہدی گل تے کن دھردا سی
 اوہنے اوہنوں وڈ وزیر بنا لیا تے
 اوہ خزانے تے خزانے والے دا
 لگھوان ہو گیا۔

شاہی دربار تاں ساری دُنیا دے اکو جیہے ای ہوندے نیں۔ کوڑھے ڈھڈاں تے
 کرودھے دلاں والے اشرفاں دی مجلس۔ اتھے قباد دے دربار وچ گرسیاں اُتے
 برابے محنتوں انجان امیراں، شہزادیاں تے پنڈتاں دے گودام سڑ کے سواہ ہو جان
 والے اناج نال بھرے بھکنے پئے سن تے بے کال پھڑے، قرضے بچ گھرے عام
 لوکاں دیاں موتاں پئیاں ہوندیاں سن۔ موت --- بھکھ مری۔

بام داد دے سکھائے مانی دے وچاراں نال ڈلھکدے پاک پوتر زرتشتی مزدک
 سامنے ایہا وسپی کارن سن۔ زمینداراں، شرفیاں، روحانی اگل ہتھاں تے کنگلاں
 وچالے کچھ تان چراں توں لگی ہوئی سی۔ ایہدے نال لوک اُتھل دی راہ پئی سواہری
 ہوندی سی۔ مزدک ایس ہوندی ورتدی ئوں ڈھیر جانچدا پرکھدا پیا سی۔ اوہنے مانی دے
 وچار ورتوں وچ لیان دے ڈھنگ لہنھے چھوے۔

فردوسی اپنے شاہنامے وچ دسدا اے، مزدک نے دربار وچ کھلو کے باتشاہ توں
 پُچھیا، جے کسے ئوں سپ وڈھ جائے تے کسے بندے کول تریاق ہووے پر اوہ دیوے
 نہ تاں اوہدی کیہ باب ہونی چاہیدی اے؟ باتشاہ آکھیا، ”تریاق نہ دین والا خونی
 ہوسی۔“ مزدک نے دوجی پُچھ کیتی، ”جے کوئی بھکھا ہووے تے کسے ہور کول روٹی
 ہووے تے اوہ بھکھے ئوں دیوے نہ تاں اوہدی سزا کیہ ہوسی؟ باتشاہ کہیا، ”اوہ بھکھے

دے خون دا دین دار ہوسی۔“

مزدک نے اوسے ویلے باتشاہ دے جواب اپنے حق وِچ ورتے تے لوکاں نُوں
آکھیا، ”جتھے کتے وی لُکائی ہوئی کنک دا پتہ لگے، ندرھک لُٹ لوو۔“⁵
..... تے قیامت ورتن لگ پئی۔ روز مہر دے محل تے طیسفون دے ان گنت
محلّاں وِچ..... روز مہر دا خاندان، اوہدیاں سوہنیاں ملوک دھیاں، اوہدی وڈیری عمر دی
ملکہ، بہوں سارا زنان خانہ، درجناں گھر وگے غلام، سیواکار محل دے اندر وار لال پتھر
دیاں گول بھونڈیاں پوڑیاں اُتے کھلوتے کبندے پئے سن۔ ایہہ پوڑیاں اُتانہہ روز مہر
دے شدگارے ہوئے سون کمرے تیک جاہدیاں سن۔ تھلے مندے حال میل کچیلے
واہیوان، پورھیت تے کھاناں پھولن والے کھنیرے جتھیاں دے جتھے اوہدے سجائے
بنائے پروہن خانے دا سامان لُٹ دے پئے سن۔ اوہ رولا پاوندے اپنیاں لہڑیاں ہوئیاں
اُنگلاں نال انتاں دیاں وڈمُلیاں تے ان لہہ داتاں چٹھیاں سدھیاں پئے کردے سن۔
اوہ کیہ جانن اوہناں دا بھاء تے درجہ۔ اوہ اوہناں نُوں اُتانہہ سٹ سٹ جھوپدے اپنے
لم سلمے جھولیاں وِچ پائی آوندے سن۔ ایہہ جھولے اوہناں دیاں تریمجاں نے اوہناں
نُوں کاہل وِچ سیوں دتے سن۔⁶

مزدک مذہب وِچ سدھار کر کے اوہنوں راج مت بناونا چاہونداسی۔ اوس دا من
سی انھیر اُتے چانن تے اہورا مزدا نے اینگرو مین یُس Anglo main yus اُتے
جیہڑی فتح دین دا کارا کیتا سی اوہنے اوہنوں توڑ چاڑھن دا سوتر لہہ لیا اے۔ 7 اوہنے
جانیداد دے لالچ تے کام واشنا نُوں گل بھیر دی جڑ مٹھیا۔ اوہنے ملکہ ساجھی کر کے
ایہہ سارے بھیر مکاون دی دھاری۔

مزدک اوہناں واہیواناں نال اینج گل کیتی، ”میر یو ویرو، ایہہ زمین ایہہ پانی وڈوں
تے اُچان والے رب نے اُپائے نیں۔ ایہہ کسے اک دی مالکی کیوں ہوسکدے نیں؟

ایہناں اُتے دُھپاں پالیاں وِچ رات دِن پورھیا تُسیں کردے او، بیس تُسیں کیردے او۔ اناج اُگدا اے۔ اوہ جُھاڈا اے۔ اناج تاں اوہدا اے جیہڑا اوہنوں اُگندا اے۔ تُسیں زمیں ہری بھری رکھدے او۔ ایہنوں اناج تے پھل پھل اُگاؤن دے قابل بناوندے او۔ تُسیں اہور مزدا دی منشاء پوری کردے او۔ ایہہ وڈے لوک، پڑھائیاں لکھائیاں والے تے دوتمندتاں چور لُٹیرے نیں۔ تُسیں ایہناں تھیں اپنا حق کھوہ کیوں نہیں جے لیددے؟“

مزدک ایہہ وی آکھدا اے، ”امیراں تُوں کہو اپنے محلاں، غلاماں، کنیراں، بیویاں، سواد لے کھائیاں، ان نال تُوں سے گوداماں، گھوڑیاں نال بھرے اصطبلان تے گزر کرن تے اک پورھیت تُوں آکھو، اوہ اپنے پنڈے دیاں لیراں، اپنے فاقیاں تے گزر کرے -- ایہہ دوویں گلاں اک نیں؟ گزر دے ارتھ ایہہ نہیں ہو سکدے۔ اصل مطلب ایہدا تاں ایہہ ای ہو سکدا اے، جدوں ساریاں کول اوہناں دیاں اصلی لوڑاں موجب شیواں ہون تدوں اوہ اک بے دیاں شنیں نہ کھوہن، لو بھ دا شکار نہ ہون۔ اصل گزرتاں ایہہ ہے۔“⁸

مالی کواہر نے ویسی سیاسی حال چنتا بھرے کر دتے سن۔ مزدک وسوں وِچ نیاں تے برابری لیانا چاہوندا سی۔ اوہدی نظر وِچ دیہل نعمتاں اہورا مزدا جانے یزداں (خُدا) نے ساویں رتوں لئی اُپائیاں نیں پر بندیاں نے لو بھ کرودھ تے دھنگان دی راہے پے کے دُنیا دا وتر (بیلیس، توازن.....) مُکا دتا۔ ایہہ اہرمن (ابلیس) دی کارستانی سی۔ اوہدی چُک وِچ آ کے ہر کسے نے دوجے دا حق کھوہ کے اپنے چاء پورے کرن دا اٹل لایا۔

مزدک دی سکھیا دے دو وڈے تت سن:

اک، چاؤ مذہبی ریتاں تھوڑیاں کرنیاں۔ دو، اوہدے گیان موجب سچا مذہبی بندہ

اوہ سی جیہڑا جگ جہان دے توریاں ئوں بھرویں ڈھنگ نال سمجھ تے ڈھکوس چچ نال
اوہناں مَو جب حیاتی گُزارے۔

مزدک دا آکھن سی، خُدا نے تاں بندے ئوں اوہدی لوڑ دا سبھ گُجھ دے دتا سی
زیمیں اُتے۔ بندیاں اگول اوس ئوں ساواں ونڈنا سی، اک دوجے نال۔ پر دھنگان
خورے ہو پئے وچوں زورا زوری۔ اوہناں نے بے زورے کیتیاں دا حق مار کے جگ
کواہرا کر دتا۔ ایہدے نال بیخ بلائیں تگڑیاں ہوئیاں، جیہناں پاروں بندہ گُراہے پیا۔
ایہہ بلائیں سن: ساڑا، روہ، وٹہ، لوڑ، لوبھ۔ ایہہ بھیر کیلن لئی نیاں لوڑیندا سی۔ چُجدا
ایہہ سی: ہر بندہ اپنیاں واڈھوشیواں دوجے بندے ئوں ونڈ دیوے۔ ایہدے لئی ساری
دولت سنبھی کرنا حق سی۔ مزدک آکھیا مال دولت لوکائی وچ ونڈیا جانا چاہیدا اے کیوں
جو سارے بندے خُدا دے بنائے نیں۔ پھیر بندہ تھروں دا ماریا کیوں رہوے؟
سارے انساناں ئوں چاہیدا اے اک دوجے دی کمائی توں فائدہ لین تاں جو تھروں نہ
رہوے تے سارے لوک ساویں ہو جان۔ مزدک دی سمجھ مَو جب دُنیا وچ جتا دُکھ ہے
ایسے کواہر دا سٹہ اے۔ ایس کر کے لوک آپ وچ بھرد دے نیں۔ جھوٹھ بولدے نیں۔
چوری کردے نیں تے اک دوجے دا لہو روڑھدے نیں۔ ایہہ کواہر ای وسیب وچ ویر،
ساڑے تے جنگ دا مول اے۔ ایہو ای اوہ بلائیں نیں جیہناں انسانی جیونے دا رست
مار دتا اے۔ بے کواہر دُنیا توں مک جائے تاں ایہہ مُصیبتاں آپ ای فنا ہو جان،
ایہناں دی تھاں صلح صفائی، مہر محبت، سانبھیوالتا تے نیاں لے لوے۔

مزدک دی مت سی وڈھ ٹگ نہ کیتی جائے۔ اپنے ویریاں نال وی نرمائی ورتی
جائے۔ ریاست دی ہر چیز وست سارے لوکاں وچ ساویں ونڈ دتی جائے۔ مزدک
بہوں وڈا بندہ سی۔ اوہ آہندا سی، کواہر ہو کواہر کردی اے۔ لوبھ دی پورتی سکھال نہیں
دیندی، سگول ایہہ لب دی ان مک لڑی بن تڑدی اے۔ ایہہ اہرمن دی مرضی سی، خُدا

دی نہیں اوہ تاں پیار، امن تے سوہنپ اے، نُور اے۔ خُدا نے کسے نُوں دُوجیاں
توں چوکھا جھہ لین دا حق نہیں دتا..... ایہہ ای زرتشت دا آکھن سی۔

مزدک سمجھدا سی لالچ، خود غرضی تے حرص ای ساریاں بدیاں نُوں پیدا کردی اے۔
ایس حرص تے دھرونے ”بندیائی نُوں وتر رکھن“ والا خُدائی حکم تے خاہش تباہ کر دتی
سی۔ مزدک نے خُدا دی خاہش تے حکم مُردوتوں وِچ لیاون نُوں اپنی حیاتی دا نشانہ
معہ لیا۔ 10

”مال دولت سگواں سانجھا کرنا چاہیدا اے جیج پانی، اگ تے چرانداں نیں۔ اِنج
کرن نیکی اے جیہدا خُدا نے حکم دتا اے تے اوہ ایہدا سوہنا بدلہ دیسی۔ جدوں کسے
ون دیاں باندھاں نہ رہسن تاں لوکاں دا اک دُوبے دے کم آون خُدا نُوں بڑا چنگا
لکسی۔“ 11 سارے خیالی سانجھ ورتاں واکن مزدک دے خیال وِچ وی سانجھ ورت
سواہر دیاں نیہاں اُتے ای زرتشت مت دی اُچی سچی اُساری ہو سکدی اے۔ اک
پاسے اوہ نیکاں تے عبادت گزاراں والا جیون گزاردا سی دُوبے پاسے مخلوق اپنی نسبتے
وال تے ڈگی ڈھٹھی سی جو مزدک دی سوچالی ہر پاسے جڑھ پھڑگئی۔ کال دے زمانیاں
وِچ کنک لین واسطے پورھیتاں دی بھید ہر ویلے اوہدے نال ٹری رہندی۔ تدوں اوہدا
ناں مزدک پیا، اوہ ناں جیہدا پورے ساسانی راج وِچ جاتا پچھاتا سی۔

آہندے نیں مزدک نے ”زَند“ دے سرناویوں اپنے وچاراں دی کتاب وی
لکھی۔ ایس کتاب دے منہاراں نُوں ”زَندیک“ آکھیا جاندا سی۔

اوہدی وچار واہ وِچ میل سواہر دے نال ہور وی بڑا گجھ سی۔ مزدک دا منن سی
مڈھلے سے جگ دے دوٹھک سن: چانن جانے نیکی تے ہمیر جانے بدی۔ ایہہ دوویں
اک جگت ہونی پاروں گڈ مڈ گئے۔ سواء رب دے ہر چیز انھیری ہوگئی۔ چانن توں
مطلب ازاد ارادے نال علم تے احسیس اے۔ تے انھیر اگیہیل تے بے احسیسی اے۔

بندے نُوں حیاتی وِچ چنگے سبھائیں چانن نال جُوے کم کرن لئی بنایا گیا اے۔ بندے نُوں آپنی کرنی بچ دُنیا نُوں چانن دین دا جتن کرنا چاہیدا اے تے ایہہ کم چنگے سداچارک ورتارے تے مثال جیہی حیاتی نال کہتا جاسکدا اے۔ اوس دی وچار لیہہ وِچ نُوں جانن تے انھیرا نہ جانن اے۔ نُوں دی انھیرے اُتے فتح ات لوڑویں تے اٹل اے۔

مزدک دی سوچالی وِچ قتل دی مناہی اے۔ اوس دی وچار لیہہ موجد بندے نُوں نرمیش وان ہونا چاہیدا اے۔ مہر بھریا تے پروہن چار۔ اوسنے خاشاں مارن اُتے بڑا ای زور دتا۔ اوہدا خیال سی آپے دیاں خاشاں لب لوہہ پیدا کردیاں نیں، جیہڑے دوجیاں نال دھرو کماون ول کھڑدے نیں۔ سو ایس اُتھل کار نے اک توں ودھ دیا ہواں اُتے ہلک لا دتی۔¹²

اوہ زرتشتی ملوانیاں دی طاقت بندہ داسی۔ اوہ سمجھدا سی ملوانیاں لوکائی نُوں رعیت بنایا ہویا اے تے اوہناں دی غربتی ودھا دتی اے۔ مزدک موجد خُدا نے تاں زمین اُتے گزارہ کرن لئی ڈھیر کجھ دتا پر زوراوراں نے مرڑیاں نُوں داء دپا لا کے اوہناں اُتے کاٹھی پالی تے سواہر دی تھاں کواہر کر دتی۔ ایس بدبختی دا اُپاء نیاں وِچ اے۔ ہر بندہ لوڑ توں واڈھو ذخیریاں وِچ ساواں حق دار اے۔ ایس مددے نُوں پورا کرن لئی اوہ ساری دولت سنبھی کر دینی چاہوندا سی۔ مزدک نے بھائی چارک مل ورتن نُوں تھاپڑا دتا تے لوہہ تے انیاں گھٹ کرن لئی مل ملکھ نُوں سنبھی مالکی بناون دا پتار دتا۔¹³

مزدک تے اوہدے آکھے لگن والیاں نُوں حقی سچی پدھر تے بندیکی وار دے پہلے رل ورت مٹھیا جاندا اے۔ اوہ سبھ دے بھلے لئی ملکھ تے پورھیا ساری وسوں دا سانجھا جاندے سن۔

انج کجھ مہینیاں وِچ ہزاراں لکھاں لوک مزدکی ہو گئے۔ راج دے اک سریوں

دو بجے سرے تیک مزدک واد ای مزدک وادی۔

سُدھار لئی اوہ ڈھڈوں پکا سی، چھیتی ای اوہنوں ہور وی سرڑی بندے لہ پئے۔
اوہ اپنے آپ ئوں زندیک کہواؤن لگے، جانے زند دے کھرے من والے۔ اوہناں
نے ایہناں لاسے وند گھلاں توں رنج لایہ چایا۔¹⁴

اوہ اُتھل تاں چاہوندا سی، دُنیا دے ہر ڈکھ دی جڑھ اوہنوں ایس کواہر وِچ دسدی
سی پر اتھھے دھیان نال پیر چاون دی چوکھی لوڑ سی۔ اوہ مانی دی بھیردی اخیر توں جاؤ
سی۔ اوہنوں امیراں تے ملوانیاں دی طاقت دی وی ساری۔

کچھڑے وسبیاں وِچ اکثر، تے گھڑت کار وسب توں اگیتڑے وسب وِچ اُچھا،
بھلے، ساؤ تے گڑھے بندیاں ئوں جھدے مانتا دی پُشاک پوا دتی جاندی اے۔ اتھھے
وی ایہا گجھ ہویا وسپے دے پورھیت تے واہک مزداد دی پُو جا کرن لگ پئے سن۔ اوہ
اوہنوں سجدہ تاں نہیں سن کر سگدے کیوں جو ایہدے تے اوہ کرڑی جھاڑ جھمب کر
دیندا سی، ”میں تہاڈے جیہا ای بندہ ہاں۔“ پر لوک جو گجھ سہی کردے سن اوہنوں زرا
پیار آ کھنا اوہناں ئوں نہیں سی آوندا۔ گگدا اے ایسے گل پاروں فردوسی نے شاہنامے
وِچ ایسے لہر دی چڑھ ول سینت کیتی اے:

بچہ بڈھا سبھ اوہدے

درویش ہو گئے

اوتھے اک ہور بھت وڈا کارن جاگ پیا، زرتشتی ملوانیاں تے وڈیریاں دی طاقت
بڑی ودھ گئی سی، بادشاہ اوہناں دے ہتھاں وِچ کھڈونا بنیا پیا سی۔ اوہدی بادشاہی وِچ
ملوانے دخل دینوں نہیں سن مُردے۔ بادشاہ اوہناں تھیں نک نک ہویا پیا سی۔ اوہ
اوہناں دا زور تروڑنا چاہوندا سی۔ اوہنوں کسے اجیہی نگلڑی دھردی اڈیک سی جیہوں
لوکائی بڑا مندی ہووے۔ ہُن جیہڑے ویلے لوک مزدک ئوں ربی نیڑ والی اُتھکار ہستی

منی کھلے سن، اوہدی وچار لیہہ لوکاں نُوں مُکّتی دی وچار لیہہ لگن لگ پئی تاں شاہ قباد پہلے (488-531) ایس نوں وچار لیہہ دا ہیبت کیتا تے مزدک واد وچ رل گیا۔ بادشاہ ہیتی ہویا تاں مزدک نے اپنے وسپی مالی سدھار چالو رکھے جیہناں وچ امن امان رکھن تے غریباں دی مدد دے متے سن۔ مزدک نے پورھیتاں دی مدد لئی سرکاری بھنڈا رکھول دتے۔

قباد نے جدوں مزدک دے وچار من لئے تاں کال مارے واہکاں نُوں آکھن لگا، ”میں تہاڈا بھرا ہاں۔ بے تئیں بھکھے ترہیائے او تاں میرے لئی روٹی دی گراہی تے پانی دا گھٹ موہرا اے۔ میں ایرانی راج دا شہنشاہ جیہنوں ایس بھوئیں دے اک اک ذرے اُتے بھر پور وس تے طاقت اے تہا نوں اجازت دیندا ہاں جو تئیں امیراں دے گوداماں توں جُنے ایسے ویلے اپنے تے اپنے معصوم بالال لئی سارا دانہ پھکا ہو جھ لوو۔“¹⁵

بادشاہ قباد جیہڑا دکھن نُوں مزدک دا چاہوان تے ہیتی سی نے اک حکم راہیں، سارے پارس وایساں نُوں مزدکی دائرے وچ آون تے مزدک دے وچاراں سیتی جیوں گزارن لئی آکھیا۔ تھلے میل تاں پہلاں ای چکے زندیک سن۔ سرکاری کھل ہوئی تاں مزدکیاں وسپی اوگناں وُردھ گھلی لڑائی دا ہوکا دے دتا۔ اوہناں منگ کیتی ریساں امیراں توں واڈھو جائیداد کھوہ لئی جاوے۔ حکم شاہی ہو گیا۔ نہانی خلقت نے امیراں دیاں سانجھیاں جائیداداں کھوہندیاں ڈھل نہ لائی۔¹⁶

دھرو دھنگان دی اخیر تاں اُتھل دے لاوے دا مُونہہ کھول دیندی اے۔ ایس اُتھل دی اگوائی مزدک پیا کردا سی۔ اوہدے سَنگاں نے امیراں دے محلاں اُتے دھاوے کر دتے تے اوہ ساریاں وڈملیاں شہیں چا کے لے گئے جیہناں اُتے اوہناں نُوں اپنا حق سہی ہوندا سی۔

مسیحی لہر وی انج ای اگھڑی سی۔ ایہہ دوویں لہراں رزق دی ساویں ونڈ لوڑ دیاں سن۔ اک توں ودھہ تریمتاں رکھن دی منائی کر دیاں سن، بھوئیں والاں تے بھوئیں والی ٹوں مڈھوں پٹن دا ہوکا دیندیاں سن۔

یروشلم دے مسیح نے وی تاں ایہو آکھیا سی، ”خدا دکانداری نہیں کردا۔ اسمانی بادشاہی وچ کوئی وی بندہ اپنے سماجی درجے پاروں نہ ہوسی، نہ ای اوتھے کوئی ایہو جیہی ونڈ پروان ہوسی۔ خدا ساری مخلوق نال اکو جیہا پیار کردا اے جیویں سورج اپنی مہربانی ٹوکویں بندیاں تیک نہیں رکھدا۔ سارے لوک آپت وچ بھرا نیں۔“¹⁷

یسوع مسیح نے اپنے سنگتیاں ٹوں ایہا ای آکھیا سی، ”ایہناں امیر لوکاں دا خدا دی بادشاہی وچ پیر دھرنا بڑا اوکھا اے۔“ سنگتیاں ٹوں اچنھا لگی ایہہ گل۔ یسوع نے دہراء کے آکھیا، ”بچھو، جیہناں لوکاں دا دولت تے سونے تے بھروسہ اے اوہ رب دی بادشاہی وچ نہیں سچ سکدے۔ اوٹھ سوئی دے نکیوں لگھ سکدا اے مالدار بندہ رب دے دروں نہیں۔“

جیویں یسوع مسیح نے یہودی مت دی سدھاری ہوئی شکل مکھ رکھی سگواں ای مزدک نے اپنی سوچالی ٹوں زرتشتی مذہب دا سدھار تے نتارا دسیا۔

اودے ایہناں آہراں توں وڈیرے جانے وزرگان تے زرتشتی آگے جانے موبد قباد بادشاہ ٹوں ویہر کھلو تے۔ قباد زندیک بن گیا سی، اوہ گوشت نہیں سی کھاندا، خون خرابہ کرنا جائز نہیں سی مندا۔ پر قباد مالیوں گھس گیا۔ موبد تے وزرگان طاقت وچ مزدک توں کتے ودھ سن۔ ایہناں دھراں دی جٹ بندی نے اٹھل دی کاٹ کر کے 496 وچ شاہ قباد دا تختہ اُلٹایا تے اوہنوں قیدخانے سٹ دتا۔ ڈنگ ٹپاؤ پدھرتے اوہناں قباد دے بھرا گاماسپ ٹوں تخت تے بہا دتا۔ قباد قیدخانیوں بھج نکلیا تے حیاطہ دے بادشاہ ”خاقان“ خوشنواز کول جا نکلیا۔ خوشنواز نے پہلوں قباد نال دھی ویاہی تے

مُرّ اوہنوں اک وڈی فوج دے ٹوریا ہئی اپنے بھرا گامسپ ٹوں ایران دے تختوں لاه سکے۔ سو قباد حیاطلہ دی فوجی مدد نال گامسپ ٹوں تختوں لاهن وچ سپھل ہو گیا۔ اِنج اوہ ایران دا مُر بادشاہ بن گیا۔

ہُن قباد ٹوں ہوش آ گئی۔ اوہنوں چائن ہو گیا مُو بد پُہتے تگڑے نیں۔ اوہناں نال ویر سپہیڈ کے بادشاہ نہیں رہیا جا سکدا۔ اوہ مزدک دی طاقت بارے ٹپلا کھا گیا سی، تاں ای تے مذہب وٹا لیا ساسو۔ پر جدوں اوہنوں طاقت دا اصل تول سمجھ آیا تاں اوہنے پھیر پُرانے مذہب وچ جا ہاتھ لئی۔

قباد دی سیاست ہور ہو گئی سی۔ اوہنے مزدک تے مزدکیاں نال پُرانا میل ورتارا چھڈ دتا۔ سگوں رُکھا رہن لگ پیا۔ پر مزدکیاں دی پوہ اُنجے رہی، سگوں بادشاہی دربار وچ اوہناں دا زور وگ تگ ودهدا رہیا۔ قباد ٹوں پک ہو گیا مزدک اپنے اُتھل کار سنگاں راہیں ساسانی شاہی دا تختہ مُودھا مارو اے۔ اوہنوں سُر ت ہو گئی سی مزدک ٹورا اک اجہبی اُتھل اے جیسے راہ وچ نہیں اڑکنا، اوہدی بادشاہی مُکا کے ای ساہ لینا اے۔ اوہنے مزدک ٹوں ایرانی شہنشاہی دا سبھ تھیں وڈا ویری اعلان دتا۔ استہکی اوہنے زندگی (مزدکی) ای مروانے چھو دتے۔ یہودی وی ایس مزدک وروڈھی جنگ وچ اگے اگے سن۔ پج اوہو ای عورتاں دی سُج دا سی۔ عورت تے غیرت تواریخ وچ سٹیٹس کو دے سبھ توں وڈے ڈھانسنے رہے نیں۔ ایہہ تاں چنگا سی جو مزدک آپ مذہبی آگوس، نہیں تاں ایہہ وڈھ ٹگ رب دے ناں اُتے ہونی سی۔ چتاریا جا سکدا اے جو ہورتاں ہور بدھ دے ناں اُتے لکھاں آدم قتل کیتا گیا ہو یا اے۔ یہودیوں دے بھاء دیاں تاں جہیاں پہلوں ای وسیب پتا سن۔ ایس کر کے ای نار سچ اِنج مچڑ کے رکھو نیں جو اوہدی چھٹ وی نہ وکھالی دیوے۔ یہودیوں تے مُوداں اک واری پھیر وڈی ویاچ خوری کیتی، ندوسیاں ٹوں قتل کیتا تے شطاناں نال اٹی سٹی کر لئی۔¹⁸ ایس وڈھ ٹگ دی آگوائی

قباد دے وارث خسرو پہلے نے کیتی۔ ایس نوں ای پھیر انوشیروان (انوشک: روبان
 ”امٹ رُوح والا“) دا اُپ نال ملیا۔

قباد ماندہ پیا تاں اوس نے انوشیروان نوں تخت دا والی بنایا۔ قباد 41 ورھے
 بادشاہی کر کے مویا۔ انوشیروان بادشاہ بن گیا۔ مزدکیاں دے بھاء دیاں ترامے دیاں
 تپ گنیاں، بلوچاں دی موت آ گئی۔

اوسنے ورودھیاں دا قلام وڈ دتا۔ مزدکیاں دا قلام۔ دسدے نیں خسرو انوشیروان
 دے حکم نال مزدکی دھڑے دے ہر تکے وڈے نوں اکو دِن جانوں لنگھا دتو نیں۔ ایہدا
 ویروا شاہنامہ فردوسی وچ اِنج آوندا اے:

مزدک دے سر کڈھ منن ہارتن ہزار سن
 جیہدے تے بادشاہ نے اپنے پُتر نوں کہیا

ایہناں سرداراں نال جو کر سکنا میں کر
 ایہدوں چکھے مزدک دا ناں نہ سُنوے

بادشاہ دے محل وچ اک باغ سی
 جیہدی کندھ بڑی اُچی سی

آہندے نیں، انوشیروان اپنے وڈیریاں، ملوانیاں دی اگوائی کردا اُتوں اُتوں مزدکی
 بن گیا۔ چلتر دُنیا نوں دسن لئی جلسہ کرن دا کیتوس۔ اپنے شاہی باغ نوں ایہدی تھاں
 بنایا۔ ہر مزدکی نوں اپڑن دی پکی کر دتی گئی۔

بادشاہ دے حکم تے اندر لے پاسے ٹوے پٹ دتے گئے
 تاں جو ایہناں ٹویاں وچ سارے لوک پور دتے جان

متھے دیہاڑ مزدکیاں دا جیہڑا جتھا دی باغ وچ وڑدا اوہنوں چھہیہ ماری بیٹھے فوجی

نپ لیندے تے گاٹیاں تے تلواراں پھیر کے اوہناں تُوں سر بیٹھ تے ٹنگاں اُتوں دی
ٹویاں وِچ کھلہار دیندے، جیویں بندے نہ ہوں بُوٹے گڈے ہوں۔

ایہناں ٹویاں وِچ مزدکیاں تُوں رُکھاں وانگر انج گڈیا گیا جو

اوہناں دے پیر اُتلے بے سن تے سر بھونیں وِچ دھسا دتے گئے سن

ہور کیہ آکھیے اوس بندے تُوں جیہنوں مَورکھ توارنچ ”نو شیروان عادل“ آکھدی

اے۔ بےن مزدک دا قتل وی فردوسی تُوں سُن لوو۔

بادشاہ دے حکم نال اک سُولی گڈی گئی ڈھیر اُچی

اُتے اک چچدار رسہ ٹنگیا ہو یا سی (پھندے واکن)

جدوں سارے کوہ دیتو نیں تاں رت خورے نو شیروان نے مزدک تُوں اندر آوں

دا کہیا۔ بُوہے اُتے اگے ودھ کے مزدک دا سواگت کیتا تے باغ دا سیل کرن تے

رُکھاں اُتے نگاہ مارن دا آکھیا۔ اندر وڑ کے نو شیروان نے چٹھیاں کھلہاریاں لاشاں

ول ہتھ کر کے رولا پاندیاں مزدک تُوں کہیا، ”کھلو ذری، ایہہ ای اوہ پیلی جیہڑی تُوں

اپنی ایلہسی مت نال گڈی سی۔“

چندرا مزدک جیوندی جائیں سُولی چاڑھ دتا

انج اوس بے دین دا سر نوا دتا

سُجھواناں دا کسی پُنا ویکھو دین والے تُوں بے دین چا بناو نیں تے جروانیاں

دھنگا نواں تُوں دین والے۔ فردوسی تاں اُنج وی جاگیرداری دا سبھ تھیں وڈا تے چراں

بدھی ٹی وی اتکر رہیا اے۔

پھیر فردوسی طوسی مزدک دی اخیر وکھاندا ہو یا پڑھا کاں تُوں چٹا ونی دیندا اے:

اوپنے سینت کیتی تے فوجیاں مزدک تُوں قابو کر لیا۔ اوہدیاں مُشکاں بَنھ دتیاں

تے اوہنوں باغ دے دُھر وچکار ایسے کم لئی بنائے چوترے تے جیوندیاں گڈ کے ان

گنت تیراں نال چھانی کر دتا۔ ایہہ ہونی 528 دے انت یا 529 دے پوند وِچ ورتی۔

ایس توں مگروں تیراں دی واچھڑ نال اوہنوں مار دتا گیا
 بس جے تینوں عقل اے تاں کدیں مزدک دے راہے نہ ٹریں¹⁹
 فردوسی صاحب اجیہی عقل نُوں رب دی مار۔ مزدک داراہ نہ اپنانا تے گراہے پین
 اے۔ بادشاہی، جاگیرداری تے ملوان گتی دے وُردھ نہ ہوں تاں بندیا یوں وانجھ
 اے۔ فردوسی تیری وڈوں اپنی تھاں پر تیرے آکھے لگ کے حق دا پلاتاں نہیں چھڈیا جا
 سکا۔

گیان وان تے لڑاک مزدک دی موت وار نُوں دُہائی اے۔ ایس لوہڑے دی
 خبرے ای کوئی ہور مثال ہووے۔

جیہڑا پُتن نھاتا پاک پوتر انوشیروان عادل نہیں بے عدل اے اوہدے بارے ڈی
 میلو دا ایہہ قصہ ای بہتیرا اے،

”افریکی جنگلاں وِچ اک انگریز سیلانی نُوں آدم خور قبیلے دے لوکاں نپ لیا۔
 اوہناں ایہہ موٹا تازہ انگریز، سردار دے کھان لئی رکھ لیا۔ جدوں اوہ سردار ساہنے پیش
 ہویا تاں اوہدی سُرَت ماری گئی، سردار تاں آکسفورڈ وِچ اوہدا جماعتی سی۔ اوہنے سردار
 نُوں کہیا، تُوں ایڈا پڑھیا لکھیا تے ساٹو ہو کے بندے کھانا ایس تیرے وِچ تے
 ایہناں وُحوشاں وِچ کیہ فرق اے؟“

سردار بولیا، ”لے تیرے بھانے فرق ای نہیں! ایہہ کچا کھاندے نیں میں تینوں
 بھن کے چُھری کانٹے نال کھاساں۔“

انوشیروان اپنی بے انت قہروانی تے انھی طاقت نال مزدکی بلوچ واہکاں تے پٹو
 پالاں اُتے تڑٹ پیا۔ فردوسی نے بلوچاں اُتے فوج چاڑھن تے مکران نُوں ڈھا

ڈھیری کرن دا اُچھا دسیا اے:

پہاڑوں پہاڑ تائیں

ساری زمیں لشکر دے

قبضے وِج آ گئی

مکران دی ساری واہی

سپاہیاں مارئی

دو سو جنگی ہاتھیاں دے

حملے پاروں

تُوں سمجھ، دُنیا تے رہن

دی تھاں ای نہ رہی

گھوڑیاں دی واج تے

سپاہیاں دے جوش کارن

اسمان تے چند تُوں راہ بھل گیا

علاقے دا جائزہ لین والی جماعت نے

بادشاہ تُوں آ دسیا کہ

مکران لشکر دی

دُھوڑ نال شاہ کالا ہو یا پیا اے

مزدک دا جیون تے وچار مسیح نال بڑے رلدے سن۔ یسوع مسیح تُوں وی مزدک

واکن راج پاٹ دی نابری تے مار دتا گیا سی۔ راج دربارتاں اپنے نابراں تُوں ای

ماردا تے دُکھ دینا اے۔ جُتیاں چٹن والیاں تُوں ہمیشہ نوازا اے۔ مان سَنمان بخشدا

اے۔

جیویں پتہ ای اے غریباں، دیلاں، بیماراں تے بُدھیاں دا ساتھ دین والا یسوع مسیح جانوراں دے طیلے جمیا۔ جوانی دے پہلے وارے ترکھانا دا نمانا کم کردا رہیا۔ ہر ویلے اوہدے دوالے ہینیاں مریڑیاں دی بھیر لگی رہندی سی۔ وچے گناہی اپرا دھی وی ہوندے سن۔ اوس دا بیٹمبری جیون گل تن سال سی۔ پوند اوہنے پورھیت میل وچوں ای شاگرد بھالے، جیہناں توں اج دی بولی وچ ”بے مین“ آکھیا جاندا اے۔ ایہناں وچ کجھ چھیرے، کھیت مزدور تے مسولے سن۔ اوہدا آکھن سی اوہ بھار تھلے دینجے نتانیاں تے ہٹیاں تڑیاں توں سکھالا کرن آیا اے۔ گناہی ہون دی رٹک بھوگدیاں توں محنت، سیوا تے مکتی دی خیر خبر دینا اوہدا کم اے۔ اوہنے مدھیاں مدھولیاں توں پیار دی انجیل سنانی اے۔

یسوع دا جنم 25 دسمبر دسیا جاندا اے۔ اوس دیہاڑے ہر کوئی اپنی وت موبج اوہدے نال اپنا پیار وکھالدا اے۔ یسوع دے جنم دی پہلی خبر غریب ایالیاں توں دتی گئی سی، جیہنوں مسیحی بھائی چارہ کرسس دا ناں دیندا اے۔

اوس دن وار دے دس حدے اُتے نیاں دا سمجھ چڑھیا۔ دھونس دھنگن دے ہنیرے کھنڈ پُند گئے۔ اوہدے چانن نال غریباں، رنڈناں، بچیاں تے وسیب بھٹیاں توں ڈھاسنا لدا۔

کرسس رُکھ کتھوں ٹریا؟ ایہدا دسدے نیں، جرمن قبیلے دے لوک جیہڑے گاج دیوتے دی پوجا کردے سن، تھور(?) دی خوشی لئی بچیاں دی قُربانی دیندے سن۔ ولفرڈ ناں دا اک جرمن ایس بھیرے رسم دا ورودھی سی۔ اک واراں، ہنیری تے سیت راتے شاہ بلوط دے رُکھ تھلے اک بچہ کوہن دیاں تیاریاں پٹیاں ہوندیاں سن کہ ولفرڈ اپنے سنگتیاں سنے موسیٰ تختی نال بھڑدا اتھتے اپڑ گیا۔ پروہت لے پائے بال دی دھون تے چھری پھیرن ای والا سی۔ ولفرڈ نے اگے ودھ کے بڑے شٹوہ نال پروہت دا ہتھ نپ

لیا تے پُھری کھوہ لئی۔ ایہہ اواگھت ہمت ویکھ کے لوک بکے بکے رہ گئے تے اوہناں دے مُونہواں تے خوشی کھنڈ گئی۔ ولفرڈ تے اوہدے نال دیاں نے لوکاں نال گل بات کیتی۔ اوہناں ئوں یسوع مسیح دے آون دی نیک خبر سُنائی۔ لوکاں ایہہ خبر پروان کر لئی۔ ولفرڈ ایہہ نہش رُکھ وڈھنا ای چاہندا سی جو چانچک اسمانی جھکی دھٹھی تے اوہنے رُکھ دیاں پھنجر اں اڈا دتیاں۔ پھیراوس تھاں اک ہریا بھریا سوہنا سجا رُکھ اُگا، جیہنوں سدا بہار کہیا جاندا اے۔

انج یسوع مسیح توں 732 سال پچھوں کرمس رُکھ دی ریت تری تے لوک ایس واپری دے چیتے وچ کرمس رُکھ سجاون لگ پئے۔ یسوع مسیح چھڑے بندیکے تھاں دا ای اگلوان نہیں سی، امن سکھ تے سلامتی دا وی آگوسی۔

حضرت عیسیٰ نے عبادت گھر چوں وپاری میل کڈھ دتا۔ اوہنے اک زناہی تینویں ئوں سنگسار ہونوں بچا لیا۔ پُراتن تے جروانے قانون چھیک دتے۔ اوہنے اک رنڈن دا اصلوں نگونا سکھ دوتمنداں تے پرسدھ بندیاں دے ان ملے دان توں بھارا متھیا۔ اوہنے منوکھاں وچالے مذہبی آدر، مالی تے سداچارک وڈوں اُتے لیک لا دتی۔ عیسیٰ اک مرپے جیہے کھوتے اُتے یرونلم وڑیا۔ اوہنے اپنے شاگرداں سامنے فوجی اذیتاں سہیاں۔ یسوع نے غربیاں، تمنایاں تے بڈھڑیاں لئی اک سہتی دا راہ بنایا سی، عرت آبر و دا راہ۔

یسوع مسیح ئوں بہتھاں پیراں وچ میخاں ٹھوک کے سولی اُتے ٹنگیا گیا (عیسایاں موجب۔) ویری دی ایس کرنی وچ کوئی درلج نہیں سی۔ ایہہ کردھ بھری سی۔ اوہ سارا ویہار جو پلٹانا چاہوندا سی۔ اوہنوں ایس ویہار دا رتی موہ نہیں سی۔ پریت دے ایس نقارچی ئوں دُکھی کیتوئیں۔ یسوع دھرتی دا اک وڈا جی سی۔ اوہدے سر دا کیا کہنا۔ اوہدا جگرا ویکھو، اوہدی جیونی تکو۔ اوہ گھلاٹ سی، اپنے ٹپے دا پکا تے اپنی وچار لیہہ دا

ان جھک پاندھی۔ مَحبتاں تے عزتاں اوہدے لئی۔

اوہ دکھری گل اے مگروں ایہو جیسے گیان وانان تے اُتھلکاراں نُون بھرماں
 وشواساں دے اُچھاڑ چاڑھ کے ہور دا ہور بنا دتا جاندا اے۔ مسیح اصلوں اک فقیر اُستاد
 سی۔ اوہ یہودا دے تپدے سَورج پٹھ تھل سچ پھردا، جے کوئی مانتا نال ٹگر دی گراہی
 دے دیندا تاں کھا کے ڈھڈ بھر لیندا۔ مُونہہ مہاندر ا اوہدا حالوں بے حالاں والا ای ہونا
 سی۔ تاں وی پادری تے بادشاہ اوہدا ہور ای رُوپ وکھالدے نیں۔ اصل دے اُلٹ۔
 اسیں ویکھدے ای آں پادریاں تے بادشاہاں دے یسوع دی مورت بڑی صاف
 سٹھری اے۔ اوہدے وال سوہنے وگے ہوئے نیں، اوہ اصلوں نرودیا لگدا اے، کپڑیاں
 تے کوئی تھم کوئی چھٹ نہیں وکھالی دیندی، سدھا تنگ کھلوتا اک بندہ اے۔ کجھ اڈول
 جیہا جینکر واء وچ اڈوا پیا ہووے۔ اِنج دی مورت کاری ای تاں وڈے اُتھلکار بندیاں
 نُون لوکاں دے بھاء دی ہوائی تے اچنھا مخلوق بنا دیندی اے۔ (اوہناں نُون لوکاں
 توں دُور کر دیندی اے، جیویں اوہناں دا لوکاں دی زندگی نال کوئی سیر ساٹگا ای نہ
 ہووے۔) ایہدے نال ایہناں سکھر جیناں دی اصل کہانی گواچ جاندی اے تے
 اوہدی تھان کولوں گھڑیاں باتاں لے لیندیاں نیں۔ 20 اوہناں دے وچار، اوہناں دی
 سوچ چکھے پادتی جانندی اے تے کجھ ہور رنگ دیاں گلاں اگے لے آندیاں جاندیاں
 نیں۔

دُنیا نے ویکھیا یروشلم دے حاکماں تے مذہب وانان ایکا کر کے یسوع نُون تاں
 موت سزا کر دتا پر اوہدی لہر نہ مُکا سکے کیوں جو ایہہ دیلاں تے مدھولیاں دی خلاصی
 دی لہر سی۔ یسوع نُون ننن والے درڑے میلاں نُون چاہیدا اے اوہ یسوع دی اُتھل لہر
 نُون مُد جگاوں دا آہر کرن۔

انوشیرواں نے مزدک تے اوہدے سنگتیاں نُون تاں مار دتا پر نیاں دی ایڈی وڈی

وچار لہیہ تاں نہیں سی مُکائی جاسکدی۔ 531 وِچ جدوں انوشیرواں آپ بادشاہ بنیا تاں اوہنے مزدکیاں دے قلام دا اک ہور وارا چلایا۔ اوہنے ہر جنی کھنی ئوں حکم کیتا پدھراں تے پہاڑاں وِچ جتھے وی مزدکی ہون اوہناں ئوں پھڑ لئو۔ پھیر اوہنے اوہناں ساریاں ئوں اک تھاں اکٹھیاں کیتا تے اک سویر سبھ ئوں قتل کر دتا۔ دسدے نیں ایس چنگیز ہتھوں ترہیہ ہزار مزدکی مرتج گیا۔ (انھے سوجھواناں حونی ئوں نیاں کار۔۔۔ عادل بنا دتا۔)

اپنے ولوں تاں اوہنے مزدک دی سکھیا اصلوں ای مُکا دتی سی پر مزدک دی وچار لہیہ اوہدی شہیدی مگروں وی صدیاں توڑی چلدی رہی۔ بنا شک مزدک دی لہر ساڈے تپے دی وار وِچ سبھ تھیں وڈی میل بندی تروٹن والی لہر سی۔²¹

مزدک دی اُتھل لہر 894 عیسوی وِچ چاٹو ہوئی تے 524 عیسوی جانے پورے 30 ورھے دھس کے چلدی رہی۔²²

مزدک تھوڑا ویلا ای جیویاں۔ اوہ اپنے ویلے دے وسیب وِچ رماں سینتاں راہیں اپنے وچار پیش کردا رہیا تے جدوں اوہ اپنی خاہش موجب شاہی و بہار تے میل بند جکڑ بندیاں ئوں و بہرہا تے غریباں دا ہت کیتا تاں اوہدا انت کر دتو نیں۔

زمانہ سادہ سی۔ اُچاٹو طاقتاں کچھڑیاں ہوئیاں سن۔ گیان وچار اپڑان دے ویلے اُسرے ہوئے نہیں سن۔ ایس لئی مزدک دی وچار گھڑت موٹی ای سی۔

پر ایہو ای پھکی جیہی سوچالی سپارٹیکس توں ہوندی ہوئی یسوع تیک چُجکی سی پھیر اُسردی نَسردی تے ون سونیاں مزدکی صفتاں اپناوندی اوڑک اجوکی سانجھ ورتن دی نہار دھار گئی۔

مزدکی دا ویلا اسلام توں ڈھیر پہلاں دا سی۔ پک تاں ایہو چا پدا اے جو بلوچاں دی وڈ گنتی ایسے اُتھلوں وچار نال جُوی ہوئی سی۔ ایہہ مزدک مت راج نگر توں بے

دور دُر اڈیاں تھائیں تے کسے نہ کسے شکل وچ صدیاں تیک جیندی رہی۔ کدیں دُھکھدی، کدیں بلدی، کدیں اڈول، کدیں مچدی۔

مزدک مت عرباں دی مل مار توں مگروں وی ڈھیر چر (اٹھویں صدی تیک) چلدی رہی۔ ابن مقفانے مزدک دی کتاب دا عربی اُلٹھا کر لیا۔ سلجوقیاں دے پارسی وزیر نظام الملک نے اپنے شاہنامے وچ اپنے حاکماں نوں مزدکی وچاراں توں چوکس رہن دی صلاح دتی۔²³ سچی گل تاں ایہہ ہی سارے جگ دے لوکائی دشمن وچاراں وچ نظام الملک دی شکل وچ جروانے، دھر وکار تے بھونیں وال انوشیرواناں دے وچارک انگ راکھے بنے رہے نیں۔

مزدکی وچار مگروں چوکھے سارے لوک شیعیاں دیاں بھڑاک دھڑاں وچ سبج گئے۔ ایہناں دے سمجھن پاروں بڑیاں تگر دیاں اُتھلویاں مذہبی لہراں چلیاں۔ نوویں صدی وچ اک مذہبی فرقے قرامطیہ نوں وی بندیکی سواہر دا مزدکی پوکھا سی۔ اوسے فرقے نے بابک خرم دین دی اگوائی وچ عباسی خلافت ساہویاں اک اُتھل اُبھاری تے گھٹ ودھ 20 ورھے خلیفے دیاں فوجاں نال لڑ کے اک وڈے علاقے دی رکھ کیتی۔ سولھویں صدی دے قزلباشاں نوں وی مزدکی وچاراں دی چھوہ سی، جیہناں فارس وچ صفوی سلطان شاہی دا ساتھ دتا۔ پُرانے فارسی عربی لکھیاراں لئی ”مزدکی“ اک اجیہا پکا تھتھا ٹھپہ سی جیہدے نال اوہ بندیکی سواہر دی ہر ایرانی لہر نوں لوکاں وچ بھنڈ دیندے سن۔

مزدکیاں دے قلام مگروں ایس لہرنے مٹھی پین دی تھاں ہور ترکھ پھڑی۔ ایران اُتے عرباں دی مل ویلے ایہہ دکھ دکھ دھڑیاں دی شکل وچ اپنا کم کردی رہی۔ سٹا ایہہ ہویا جو 583 عیسوی وچ مزدک واد دے پوکھے پاروں خاقان ترکستانی دے سپاہیاں خاقان دے پُتر ہشام ابرزی دی اگوائی وچ خاقان دے وُدھ بھڑٹھو پا دتا

تے اوہدے توں بُخارا کھس لیا۔ گلاں دسدیاں نیں ایس بھڑٹھو پاروں بُخارے دے سوداگر تے مال دار فرغانے بھج گئے۔ بھڑٹھو واناں دے آگُو ابرزی نے مندے حال لوکائی اپنے نال جوٹلئی۔ تُرکاں دا خاقان جیہدا وار وِچ ”اقرہ چورین“ ناں وجدا اے 586 وِچ جانے اُتھکاراں دے راج دے تِن ورھے مگروں ایس لہر دے گڑھ ”بے قدرہ“ نُوں مُڑ اپنے ہتھ وِچ کر سکیا۔ اوہنے اپنے پُتر ابرزی نُوں پھڑیا تے سنے سنگیاں مروا دتا۔ 24

ابری دے بھڑٹھو واکن دوجا رولا خوارزمی شہزادے خورزاد نال جُویا ہویا اے۔ وارکار طبری دا آکھن اے شاہ خوارزم دے بھرا خورزاد نے اٹھویں صدی عیسوی وِچ مزدک دے اُتھلوں وچاراں دی جاگ لے کے چڑھتل کر دتی تے سارے دولت منداں دی مل ملکہ غریباں نُوں ونڈ دتی۔ نال ای اوہنے اوس ویلے دے زنان خانے مُکا کے وسیبی لوڑاں مُوجب ورنے پرنے دے قنون متھ دتے۔

نیاں تے سواہر دیاں وچار سیاٹاں کدیں ٹھپندیاں نہیں۔

دسدے نیں مسلمان مزدکیاں نے چراں تیک پہلوی بولی دی اپنی لگِویں کتاب ”زند“ بچائی رکھی، جیہدے وِچ مزدک دے وچار لکھے ہوئے سن۔

میں اتھاں گُجھ وی ثابت نہیں کرنا لوڑدا۔ پڑھا کاں نال اک چھوٹی جیہی کھیڈ ضرور کرو ہاں۔ جئے جیاں دے گُجھ بلوچی ناں سانجھے کرناں، جیہناں دے اخیر تے ”ک“ آوندا اے۔ آس اے سٹ نہ پاسو: شیشک، نوکھ، زرک، پیرک، سبیک..... تے مزدک! اوس زمانے دے گُجھ ہور ناں ویکھو: بڑزیں، دفش، روز مہر.....“ مہر داد، بام داد، بغداد (باغ+داد=خُدا دا دتا ہویا۔)

سینتراں

- 1- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 122
- 2- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 41
- 3- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 153
- 4- جمالزادہ، محمد علی- مقدمہ کتاب عقائد مزدک- صفحہ 14
- 5- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 16
- 6- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 161
- 7- ہنرخ گریٹز- ہسٹری آف دی جیوز- جلد 3، 1956- The Jewish
publication society of America- صفحہ 1
- 8- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 129
- 9- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 55
- 10- براؤن، ایڈورڈ، جی- ”اے لٹیری ہسٹری آف پرشیا جلد نمبر کیمبرج-
1929- صفحہ 170
- 11- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 155
- 12- Yarshater, Ehsan. The cambridge history of Iran, Vol-2. -12
P-999
- 13- "Kawad's Heresy and Mazdak Revolt" Corne, Patricia in: -13
Iran 29 (1991), P-21-40
- 14- ہنرخ گریٹز- ہسٹری آف دی جیوز- جلد 3، 1956- The Jewish
publication society of America- صفحہ 1
- 15- فہمیدہ ریاض- قلعہ فراموشی- دنیا زاد کراچی- 36- صفحہ 156
- 16- ہنرخ گریٹز- ہسٹری آف دی جیوز- جلد 3، 1956- The Jewish
society of America- صفحہ 1

- 17- ایچ جی ویلز- مختصر تاریخ عالم- 2001- تخلیقات لاہور- صفحہ 175
- 18- ہنر خ گریٹر- ہسٹری آف دی جیوز- جلد 3، 1956 - The Jewish
 publication society of America - صفحہ 2
- 19- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 19
- 20- ایچ جی ویلز- مختصر تاریخ عالم- صفحہ 174
- 21- براؤن، صفحہ 171
- 22- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 37
- 23- دی کنسائز انسائیکلو پیڈیا آف اسلام- لندن- 1989، صفحہ 264
- 24- امر و ہوی، خیال- مزدک- کلاسیک دی مال- لاہور- صفحہ 59

